JAK MLUVIT O KLIMATICKÉ KRIZI

A NEVÉST K FRUSTRACI A REZIGNACI

Sborník ze semináře Open space

Předklášteří, 18. října 2019

Editorský tým: Dan Vykoukal, Petra Frühbauerová
Diskuzní příspěvky zpracovali: Anna Bromová, Dan Vykoukal, Eva Malířová, Jaroslav Biolek, Jaroslav Novotný, Lukáš Pokorný, Ondráš Přibyla, Tereza Volmutová
Sazba: Leoš Knotek
Korektury: Lucie Krejčí
Fotografie: Martin Štrunc

Vydala organizace NaZemi v roce 2019.

NAZEMI

V NaZemi rozvíjíme a prosazujeme globální vzdělávání v ČR a zasazujeme se o důstojnou práci ve světě. Informujeme o pracovních podmínkách, jednáme s politiky a zabýváme se odpovědností firem v oblasti jejich dodavatelského řetězce.

Ministerstvo životního prostředí České republiky

Seminář a tento sborník vznikly v rámci projektu Vzdělávání o změnách klimatu a podpory environmentálně odpovědného chování. Projekt byl podpořen Ministerstvem životního prostředí, projekt nemusí vyjadřovat stanoviska MŽP.

K financování akce přispěl rovněž mezinárodní projekt Central Europe for Sustainable Development, podpořený Evropskou komisí z programu Development education and awareness raising. Obsah je zcela na odpovědnosti NaZemi a jako takový nemůže být považován za stanovisko Evropské unie.

ISBN: 978-80-88150-45-9

O SMYSLU A FORMĚ SEMINÁŘE

V organizaci NaZemi se věnujeme globálnímu vzdělávání (nejen) ve školách a jsme neustále stavěni před nové výzvy. Tou současnou je pro nás otázka, jak mají pedagogové a pedagožky mluvit o klimatické krizi a jejím vlivu na společnost a důstojný život. Jak mají otevírat toto nesmírně důležité téma s naléhavostí, aniž by děti a mladé lidi děsili a vedli k frustraci a rezignaci?

Z těchto otázek postupně vznikla myšlenka realizovat seminář, jehož cílem by byla společná diskuze o vzdělávání v tématech klimatické krize. A tak jsme v krásném inspirativním prostředí kláštera Porta coeli v Předklášteří u Tišnova 18. října 2019 vytvořili prostor pro mezioborový dialog, syntézu nových podnětů a vzájemné propojení. Lidé věnující se vzdělávání, učitelé, environmentalistky, aktivistky, terapeuti, psycholožky a mnoho dalších zájemců se díky formátu open space stalo lektory a účastníky zároveň. Každý mohl přinést podněty, témata a otázky k diskuzi. Výsledný dialog, do kterého můžete nahlédnout díky tomuto sborníku, tak vznikl organicky na místě, za pomoci facilitace.

Doufáme, že sborník nebude završením společného dialogu, ale mostem a základem pro navazující a prohlubující diskuzi o významu současných společenských problémů v pedagogickém prostoru, který chceme citlivě dále transformovat.

Přejeme, ať úzkost z klimatu utone v naději společné diskuze!

NaZemi

SEZNAM ÚČASTNÍKŮ A ÚČASTNIC SEMINÁŘE

Agnieszka Buchtová
Anna Bromová
Anna Hubáčková
Barbara Strobachová
Barbora Nechanická
Dalibor Levíček
Dan Vykoukal
Dorian Manto
Džestr
Eva Fraňková
Eva Malířová
Hana Vacková
Jan Polášek
Jaroslav Biolek
Jaroslav Novotný
Katarína Klobušníková
Kristýna Hrubanová
Lucie Smolková
Lukáš Pokorný
Marek Boček
Marek Drápal
Marta Kolářová
Martin Černý
Martin Černý – Čejný
Martin Nawrath
Martin Štrunc
Martin Tománek
Martina Krošová
Miluška Hazuchová
Miroslava Schildová
Naďa Johanisová
Ondráš Přibyla
Ondřej Klímek
Ondřej Stejskal
Petra Frühbauerová
Tereza Volmutová
Tomáš Blaha
Zdeňka Voštová
Zuzana Plesková

REGENERATIVNÍ KULTURA A KLIMATICKÁ HNUTÍ

Záznam z diskuze, kterou vedl Ondráš Přibyla. Zpracoval Ondráš Přibyla.

V zápise ponecháváme formát zkrácené diskuze, která umožňuje jasněji vnímat, že šlo o přemýšlení nahlas, hledání významů a pokus vidět současné dění z více perspektiv; nešlo o formulování definitivních závěrů. Některá prodiskutovaná dílčí témata či příspěvky zúčastněných v záznamu diskuze nezmiňujeme, abychom udrželi text co nejvíce přehledný. Příspěvky jsou z důvodu plynutí textu mírně upraveny.

ÚVOD

Ondráš: Kdybych měl formulovat zarámování tohoto workshopu, řekl bych, že bych chtěl, abychom prozkoumávali téma **„Jak budovat zdravou nebo regenerativní kulturu v environmentálních hnutích a organizacích“**. Rád bych, abychom v začátku sdíleli zkušenosti a pojmenovali některé nezdravé

dynamiky nebo patologie, které se mohou ve skupinách objevit. Anebo v chování jednotlivců, které pak celou skupinu ovlivňuje. Je na mně, abych začal a sdílel jednu svou zkušenost a jednu svou obavu s nezdravým prostředím ve skupině.

Před skoro patnácti lety jsem bydlel v meditačním centru mezinárodní buddhistické školy. Pravidelné meditace vytvářely docela bezpečné a klidné prostředí, což přitahovalo lidi, kteří takové prostředí potřebovali. Neřekl bych psychiatrické případy, ale spíše lidi, kteří nebyli ukotveni ve svém životě. To samo o sobě není nic špatného, meditační centrum je docela vhodné místo pro všechny, kteří se hledají. Ale v jedné chvíli nám to přerostlo přes hlavu. Když jsem se podíval na obyvatele nebo na lidi, kteří pravidelně navštěvovali meditační praxe, byli všichni až na pár výjimek takové ztracené existence. To způsobovalo, že když přišel na meditace někdo s běžným životem, rodinou a prací, tak rychle odešel, protože se ocitl ve skupině lidí, s nimiž si neměl co říct. Skupina se uzamkla a nebyla schopna přijmout „normální" lidi. Došlo k tomu nevědomě. Skupina se stala neinkluzivní právě proto, že nebyla schopna zkrotit snahu o inkluzivitu, někoho odmítnout a odkázat ho třeba na terapii. Myslím, že takovéto zamknutí se, nechtěné vylučování určitých skupin a neschopnost potkat se s jinou skupinovou kulturou je něco, co se může dít i v environmentálních organizacích.

Druhé semínko, které chci zasít, není zkušenost, ale spíše obava. Mám strach, že by environmentální organizace mohly začít vytvářet živnou půdu pro osobní patologie – což by nepomohlo ani jim, ani těm, kteří by potřebovali spíše terapii. Nevím, jak to přesně říct, slova, která pro to mám, jsou hodně drsná. Mám obavu, že pro lidi, kteří nejsou napojeni na vnitřní zdroj a mají v sobě jakési prázdno, mohou environmentální skupiny živit jakousi apokalyptickou vizi – mluvit o pekle, které přijde, a pro lidi, kteří trpí vnitřní prázdnotou, se pak to peklo stane bohem. Vypadá to pak tak, že takový člověk je vnitřně zahořklý a nic pro něj nemá smysl. Tu bolest, kterou není schopen strávit, proměňuje v agresi vůči ostatním. Může to být otec malých dětí, který jim bude říkat: „Vy už stejně nedospějete, vy umřete mladí, protože tady bude klimatická krize." A to nepovažuju za zdravé chování – i kdyby to tak bylo a měla nastat opravdu děsivá doba, tak bych chtěl, abychom dokázali být více lidmi. Zatím jsem se s ničím takovým nepotkal, ale mám strach, že se to může snadno objevit. S čím jsem se ale setkal, je podobná zahořklost na Facebooku, kdy někdo na celkem rozumný a nadějný post odpověděl: „Ty seš sračka, jenom nejseš schopen přijmout realitu." Byl bych rád, aby se environmentální organizace nestaly živnou půdou pro takové lidi. Teď bych rád vyzval vás, abyste nabídli svoje zkušenosti.

PŘÍBĚHY

Hanka: Já mám zkušenosti ze skupiny, v níž nám trvalo dlouho odhalit, že jeden kolega je nevyrovnaný a že to strhává celou skupinu k diskuzi, která pak válcuje ostatní. Také jsem členkou Strany zelených a i odtud mám celkem bohaté zkušenosti. Přijdou lidi, kteří říkají: „Bude peklo, musíme dělat tohle a tamto, nemůžeme jinak." A jakákoli diskuze pro ně není přijatelná nebo možná. A trošku jsem něco zaregistrovala i tady – takový ageismus, jak někdo říkal: „S rodiči nemá vůbec smysl se bavit, ti už jsou ztracení, soustřeďme se na mladou generaci." Opravdu bych nechtěla, abychom házeli lidi do jednoho pytle.

Agnieszka: Když jsem byla v létě na klimakempu v Německu, bylo tam mnohem víc starších lidí než na klimakempech u nás. A pro starší lidi u nás mohou být tyhle klimakempy také méně přístupné než v Německu právě proto, že když tam přijde někdo starší, cítí, že není mezi svými, ale mezi spoustou mladých, kteří mu ještě navíc vykají.

Martin: Já jsem původně chtěl jít na blok o křesťanství, ale teď jsem si uvědomil, že jsem na dobrém místě. Připadá mi, že proces transformace může v některých případech ustrnout na té bolesti. A to podle mě souvisí s tím křesťanstvím, protože ono také ustrnulo v nějaké fázi transformace: často vidí tu bolest, ale nedá prostor ničemu dalšímu. Zároveň mě trošku iritovalo, jak jsi to téma přinesl. Dělám terapii a mám velkou úctu k lidem, které něco bolí a potřebují se cítit spojeni. A to spojení je pro ně klíčové. Chtěl bych se bavit také o tom, jak věci spojit a nevydělovat starší nebo nemocné a jak přinést spojení.

Zuzka: Já bych chtěla přinést další příklad. U nás se setkáváme s tím, že přicházejí lidé, kteří mají tendenci si toho na sebe nabrat příliš. A připadá jim, že to všechno je důležité a že všechno musejí udělat. Takových lidí je u nás moc. Je skvělé, že jsou tak aktivní, ale vidím v tom zároveň riziko. Je potřeba ošetřovat, aby se nepředřeli a nevyhořeli – nejen kvůli nim, ale i kvůli celé skupině, protože to má pak dopady na ostatní.

Miluška: Já tu mám několik bodů. Jednak se mnou rezonuje to, co říkal Martin a co také znám z terapie. Přijde mi moc silné hodnotit třeba to, že je někdo odpojený od svého zdroje nebo že má vnitřní prázdno. To na mě bylo trochu silné pojmenování. Důležitá je úcta k bolesti a neměli bychom hodnotit, co je patologické. Ale zároveň vím, o čem mluvíš. Druhou věcí je důležitost péče o sebe. Vyšla jsem z aktivistického hnutí a znám hodně aktivistů a podobné dynamiky, které jsi popsal. A zároveň jsem teď dělala workshop o sebenapojení pro XR a byla to krásná zkušenost s lidmi, kteří na sobě chtějí pracovat.

Ondráš: Úcta a drsné pojmenování se nemusejí vylučovat. Já i ve slovech „ty seš sračka, jenom nejseš schopen přijmout realitu“ vidím člověka a vidím tu hořkost a bolest. Ale nepřijde mi užitečné vyhýbat se tomu, abychom si jasně řekli, že před takovým chováním je potřeba mít se na pozoru a že je s ním potřeba aktivně pracovat a ne ho jen pasivně tolerovat. Být pouze hodný a přijímající není řešení. Je potřeba aktivnější práce. Jde mi o tu schopnost mít otevřené oči, nezavírat se bolesti, ale zároveň znát míru a mít hranice – třeba i v inkluzivitě. To byla ostatně i cesta, kterou jsme se vydali v tom meditačním centru, které jsem zmiňoval na začátku – museli jsme si zformovat hranice a být schopni říct lidem, aby hledali pomoc jinde.

Hanka: Rozumím vašim zkušenostem z terapeutické práce, ale v tom vnějším světě by asi spoustě lidí prospělo, kdyby tam nějaká varování byla. Často se lidé do věcí vrhnou, ale nejsou připraveni na to, že by se měli setkávat s lidmi, kteří na tom nejsou dobře. Nemají terapeutické schopnosti nebo se tím prostě nechtějí zabývat, protože přišli za jiným účelem.

HRDINSTVÍ

Pozdrav: My teď v Limitech také řešíme, jestli je důležitější mít dopad na dění v republice, nebo být komunita lidí, kteří se chovají k sobě navzájem hezky. Také mi nepřijde moc vhodné používat pojmy vyrovnaný a nevyrovnaný – protože kdo je v tomhle divném světě vyrovnaný? Ale teď je pro nás aktuální otázka, jakou skupinou chceme být a jestli je důležitější cíl, nebo skupina sama.

Martin: Mně to přijde jako zásadní facilitační otázka. Jako facilitátor neustále vyvažuju výkon a důraz na výsledek a vztahy. A to nejde oddělit. Řešíme svůj domov a ekologii životního prostředí, ale i svoje vztahy a ekologii skupiny. Snaha o výkon – ať už v byznysu, nebo v ekologii – může být zhoubná. Vztahy jsou vlastně také zdroje. Takže to neumím nějak oddělit.

Ondráš: Mně z toho vyvstává téma „hrdinství“. Jung říkal, že rozdíl mezi hrdinou a válečníkem je v tom, že hrdina nezná limity. To nese zajímavý význam (pozn.: s ohledem na pojmenování hnutí Limity jsme my). Hrdinství je určitá nezralost – jde tu vlastně o téma osobních hranic a vědomí svých omezení. V jedné diskuzi s několika lidmi z XR jsem se jich zeptal, jestli mají zdroje na to, co si plánovali. A odpověď byla zvláštně iracionální: „My to prostě musíme udělat – nevadí, že nemáme zdroje, my to musíme zvládnout.“ Je to podobné, jako kdyby šli krajinou a řekli si: „Musíme ty hory přejít.“ A někdo ze skupiny se zeptá: „Máme na to vybavení a zásoby?“ A dostane se mu odpověď: „Ne, ale to nevadí, že nemáme, my ty hory prostě přejít musíme.“ To slovo *musíme* tady zaznělo už dřív. A na rozdíl od slova *chceme* mi přijde jako slovo, kterého je důležité si všímat. Možná poukazuje na vznikající problém. Je v tom hodně uzavřenosti a nepřipouštění diskuze.

Miluška: Hrdinství je fáze. Když jsem byla mladá, tak jsem blokovala elektrárnu. Přišla policie, odvezli mě a mně to nevadilo. Teď, kdybych měla jít na nějakou akci, tak bych nad tím přemýšlela jinak a možná bych šla dělat něco jiného. Je to prostě cesta a je to v nějakém smyslu přirozené. Lidé z aktivismu pak často přešli do jiných oblastí – třeba do školství nebo do osobního rozvoje.

Ondráš: Z toho vlastně vyplývá, jak důležitá je role mentorů a zkušenosti. Když to řeknu symbolicky, tak hrdina potřebuje mentora, který ho touto fází provede. Možná je to úloha starších – zůstat aktivní v katalyzování procesu zrání.

Pozdrav: Hrdina se nerodí jako zralý, ale má svoje učitele. To je vlastně asi důležité – mít ve skupině někoho zkušeného, nejlépe zvnějšku, nějakého facilitátora nebo moderátora či experta, který by pomohl skupinu směrovat.

Ondráš: To zní jako volání po něčem, co by se dalo nazvat supervize. Myslíš to tak?

Pozdrav: Ano, tohle slovo, myslím, sedí dobře.

Ondráš: Vnímám důležitost nejen vztahové supervize, ale i jakési technické nebo expertní supervize. Když se dělá supervize pro kolektiv učitelek v mateřské škole, tak jedna dimenze supervize je vztahová – supervizor vytváří prostor pro tým, aby se mohl bavit o svých vztazích, dát si zpětnou vazbu, pochopit se a vyjednat změny ve společném fungování. Jinou dimenzí supervize může být odborná oblast: vychováváme děti dobře? Nemáme ve svém přístupu k dětem nějaké slepé skvrny? A pokud je supervizor zkušený v práci s dětmi, může přispět nejen ve vztahové, ale i v této expertní oblasti. V klimatických hnutích by mohlo být analogií třeba posouzení efektivity rozhodovacích procesů, které ve skupině máme. Nebo expertní diskuze nad komunikační strategií hnutí.

Hanka: Myslím si, že školám by takový pohled zvenčí svědčil, že to jsou takové uzavřené kolektivy a bez nějaké supervize prostě nevědí, co nevědí. Hodně to chybí.

Martin: Já bych se chtěl vrátit ještě k hrdinství. Považuji to za obrovské téma a trošku mi nesedí to pojmenování. Je Greta Thunbergová hrdinka? Nebo válečnice? Pro mě je hrdinství v tom, že se odvážíš překročit hranice, i když nevíš,

jak to dopadne. Je to balancování na hraně rizika. A tahle doba je těžká v tom, že nás vyzývá, abychom šli na tu hranu rizika – v hledání, co je vlastně naše role v téhle době.

ZDROJE

- Viktor Frankl: *A přesto říci životu ano* (a další knihy)
- James Hillman: *Máme za sebou sto let psychoterapie a svět je stále horší* („Terapeutické místnosti se musí stát revolučními buňkami.“)
- Joanna Macy: *The Work That Reconnects* („Vděčnost a sebeocenění je nejlepší zbraň proti kapitalismu.“)

KOMUNIKAČNÍ STRATEGIE KLIMATICKÝCH HNUTÍ V ČR

Záznam z diskuze, kterou vedly Marta Kolářová a Anna Bromová. Zpracoval Jaroslav Novotný.

Diskuze se zaměřila na tři klimatická protestní hnutí působící v České republice, která zúčastnění zástupci a zástupkyně těchto hnutí krátce představili. Jaké volí formy protestu? Jaké mají zvolené taktiky výhody a nevýhody? Jak jsou účinné a jak působí na širší veřejnost? Jaké mají cíle, na koho cílí, jaké metody aktivismu a komunikační strategie používají a jaké to má důsledky? Na základě toho vznikaly debaty o limitech, potížích i úspěších jednotlivých hnutí.

Zvolené techniky protestů mohou být odlišné a mají i jiné dopady na různé skupiny veřejnosti. Proto je důležitá zvolená forma komunikace s okolím a jasně stanovený cíl.

LIMITY JSME MY (LJM)

Za hnutí hovořila Anna

Teze: Hlavní příčinou změn klimatu na planetě je fosilní průmysl, v ČR pak především uhlí.

Cíl: Vytváření širšího občanského hnutí, které se snaží ukončit spalování uhlí v ČR.

Hodnoty: Hnutí se nezabývá pouze faktem změny klimatu, ale i sociálními aspekty s ním spojenými; snaží se proto o spravedlivou společnost, tzv. klimatickou spravedlnost.

Metody: Občanská neposlušnost (porušení zákona apod.) a přímá akce (dosahování společenských cílů bez pomoci prostředníků, jako jsou např. petice nebo volby) ve formě grassrootového hnutí. Metody dávají zúčastněným možnost podílet se na změně environmentálními akcemi. Prostřednictvím nich se zároveň edukují a vzniká pro ně moc měnit svět kolem sebe.

Zásady komunikace: Snaha posunout debatu od konstatování existence změny klimatu ke konkrétní prezentaci možností řešení. Důraz se klade na imaginaci jiného fungování společnosti, která není závislá na fosilních palivech a je demokratičtější.

Cílové skupiny: Lidé naklonění snahám o řešení (dostávají příležitost podílet se na změně), lidé v regionech a lokálních hnutích, kteří už řeší určitý problém (LJM s nimi spolupracuje a pomáhá jim), lobbing v politice v oblasti fosilního průmyslu.

Příklady: *Klimakemp* je přímá akce, která posunuje lidi, kteří se jí účastní, dává jim moc a vzdělání, díky němu se buduje hnutí. *Zablokování uhelného dolu* je porušení zákona, kdy vlastním tělem lidé brání funkčnosti dolu. Za akcí stojí kampaň s vytyčeným cílem, která zahrnuje sdílení, média, narativ. Cílových skupin je přitom víc, komunikační linka je předem připravená pro každého jinak (pro lokalitu a region, firmy, širokou veřejnost, politiky atd.). Uvnitř organizačního týmu pak existují specifické cíle (např. aby pozitivní mediální pokrytí po akci převyšovalo nad tím negativním).

FRIDAYS FOR FUTURE (FFF)

Za hnutí hovořila Lucie

Hnutí se inspiruje Gretou Thunbergovou a jejími pátečními stávkami. V rámci ČR se stylem a organizací inspirují LJM.

V ČR je hnutí mladé, vzniklo na začátku roku 2019 a první stávka proběhla 15. března 2019.

Poselství: Obracejte se na odborníky a věřte jim. My jsme děti a máme strach o svoji budoucnost.

Cíl: Je problematický, protože doposud není jasně vytyčený. Chybí hranice, co chtějí FFF přesně změnit: „Aby se o klimatické krizi mluvilo, aby se řešila..." Parciálně se snaží dostat téma více do médií a požadovat změny po politicích.

Metody: Především *stávka*. Tím, že se jedná o středoškoláky, přitahují stávky v době školní výuky pozornost. V Brně při stávkách vznikly také *pouliční akademie*, při nichž se využívají infografiky (např. z webu Fakta o klimatu), a vzdělávají se tak lidé, kteří na stávku přijdou. Tato forma se pak také zdůrazňuje médiím.

Mediální a komunikační strategie: Hnutí se vždy snaží reagovat na to, co se aktuálně děje (např. prolomení limitů těžby uhlí, rozšiřování dolů). Snaží se scházet s ministry a politiky, adresovat jim požadavky, ale zároveň se rovněž obracet s informacemi na občany. Konkrétní strategie je obtížné vytvářet, protože hnutí je velmi dynamické, nestíhá reflektovat svoji činnost nebo se dohodnout přesněji. Hnutí také dává faktům emoce: fakta o klimatu jsou dávno známá, FFF na ně upozorňuje s emocemi.

Budoucnost hnutí: Je zatím nejasná. Prolomil se informační led, ale dále musí přijít i někdo, kdo na FFF naváže a bude kultivovat následnou debatu. Organizační tým jezdí po školách, ale ty jim nezřídka házejí klacky pod nohy. Studenti a studentky nemají možnost o sobě zcela rozhodovat, není jednoduché najít dost nadšených vrstevníků a mají problém se souhlasem rodičů i velké části učitelského sboru, což výrazně limituje akceschopnost. FFF také narážejí na odpor politiků, kteří říkají: „Díky bohu za Hnutí DUHA a Greenpeace, s nimi se aspoň dá bavit!" To paradoxně pomáhá jmenovaným organizacím, aby byly brány vážně.

Zajímavosti: Greta Thunbergová hnutí a značku nezaložila, pouze „odsouhlasila" jeho založení mediálně neznámou studentkou.

V jiných zemích není hnutí nutně středoškolské, ale studentské. V ČR tak hnutí více a výhodně využívá mediálního obrazu dětí. FFF si proto mohou dovolit být nekonstruktivní a naštvaní. Lidé po nich chtějí řešení, ale FFF si mohou dovolit odpovědět: „Já to vyřešit nemusím, já jsem malé dítě. Mám právo se naštvat, protože vy jste mě do téhle situace postavili." Nevýhodou je, že dnes organizátoři odcházejí na VŠ, a je otázka, jestli je středoškolská verze udržitelná. Například v Německu mají FFF konkrétní požadavky, ale zároveň mají starší členy, kteří už umějí lépe argumentovat. Ve variantě vzniklé v ČR by stálo za to více spolupracovat s jinými iniciativami.

Ve volné diskuzi dále zazněla podpora a povzbuzení, že stávky na ulici nejsou to jediné, co FFF přinášejí. Důležitý je už jen samotný vznik komunit v rámci měst přímo mezi dětmi, akce zespoda a vzdělávání. I když studenti a studentky odcházejí na VŠ, mohou být aktivní i nadále – připojit se do Univerzit za klima, dělat lobbing v politice apod. Jde tedy nejen o politický tlak, ale o změnu přístupu mladých lidí k tématu. Problémy se zapojením vyučujících a jejich odpor je ubíjející, ale nadšených vyučujících není málo, a je proto nutná propracovanější koordinace, aby byli vidět. S učitelkami a učiteli, kteří klimatickou změnu popírají, je nutné systematicky pracovat a nevzdávat to, plody lze vidět už dnes.

EXTINCTION REBELLION (XR)

Za hnutí hovořili Katarína a Dalibor

Hnutí vzniklo ve Velké Británii, v ČR je zatím krátce. V překladu znamená rebelii proti vyhynutí. Radikální formou přitahuje pozornost okolí.

Poselství: Jsme na pokraji bodu, kdy je nevyhnutelné použít jakékoli prostředky a tlačit na ty, kteří mají moc a mají ještě čas klimatickou krizi řešit.

Cíle a požadavky: Ve veřejné debatě musí zaznít pravda a téma se musí v médiích objevovat častěji, aby bylo normální o klimatických problémech debatovat. Teprve pak může přijít jiné hnutí nebo například prostor pro vědce a hledání, jak přesně problémy řešit. Požadavkem je uhlíková neutralita do roku 2025.

Cílové skupiny: Není nutné oslovit všechny a líbit se všem. Pracuje se s teorií, která vyplývá z historických studií a tvrdí, že stačí 3 % populace, aby vznikla zásadní společenská změna nebo převrat.

Metody: Zejména *občanská neposlušnost* v různých formách. Součástí je také forma *občanských shromáždění* (people's assembly, např. 12. října 2019 na Václavském náměstí v Praze), jejichž cílem je dávat moc nazpět lidem, a posilovat tak dovednosti, které jsou potřeba při tvorbě „jiné společnosti". Tato forma reprezentuje lidi, kterých se téma týká, aby se o něm v budoucnu například muselo povinně hlasovat ve „vyšší" politice. Setkání běžně probíhají dlouhodobě a občané se díky nim vzdělávají v daném tématu a po určité době rozhodují (např. Irsko a téma potratů).

Organizace: XR je velmi decentralizované hnutí, neexistují v něm schvalovací procesy před protesty a každý se může přidat, pokud souhlasí s jeho požadavky. To je velká slabina i výhoda zároveň: může rychle narůstat členská základna a navenek vypadá XR jako velmi efektivní. Na druhou stranu však prakticky není možné s hnutím jednat jako s celkem a jsou v něm lidé s různými názory na metody, sílu a žádoucí dopad akcí. XR upozorňuje na nezralost veřejné debaty tady a teď. Pokud se to změní, hnutí se může rozpustit nebo nahradit čímkoli jiným.

V diskuzi zazněly různé kritiky a poznámky, které se točily zejména okolo komunikačních strategií. Poslední akce XR rozvířily v médiích téma klimatu, ale ne vždy pozitivně. Otázkou je, zda neuvážené přitahování pozornosti je ještě nutné, protože už teď se klima zdá být mainstreamovým tématem. Jsou takové metody nutné, když XR nepřináší řešení a nenutí politiky, aby s konkrétním řešením přicházeli? Nejde spíše o komunikační problém, když se o klimatu obecně ví, ale všem je to jedno? Není důležitější informovat v otázce klimatu o důsledcích a příčinách a motivovat k řešení? Jak se dá měřit reálný dopad takového hnutí (např. LJM umějí v rámci možností spočítat oslovené a zúčastněné)? Pokud na někoho XR působí při různých akcích neuváženě, nezařadí si pak širší veřejnost všechny ekologické aktivisty („zelenou bandu") pod radikály a blázny, se kterými se nelze vůbec bavit? Pokud se XR bude spojovat pouze s blokádami, neodradí to veřejnost i ty, kteří jinak s potřebou změny souhlasí? Pokud je hnutí XR dobré v hledání prostředků a propagaci značky, nemělo by se také více zaměřit na účel, komunikační linku a konkrétní cíle? Není samotné hnutí „občanská neposlušnost bez přímé akce", rebel bez příčiny?

Na obhajobu zazněly argumenty, že je důležité vyzdvihnout velkou svobodu uvnitř: člověk si může zvolit svoji formu protestu, která mu vyhovuje (např. raději uměleckou než blokádu přechodů apod.). Oproti LJM to pak mimo jiné znamená, že aktivně se zapojit je mnohem snazší, člověk může přijít a ihned konat, bez setrvačnosti. Cíl uhlíkové neutrality do roku 2025 je záměrně nereálný, aby provokoval, protože téma klimatické změny je v mainstreamu stále málo slyšet. Zároveň takové ultimátum může pomoci jiným hnutím, která díky tomu mohou svoje mírnější požadavky prosadit jednodušeji.

JAK MLUVIT S LIDMI, KTEŘÍ KLIMATICKOU KRIZI NEŘEŠÍ

Záznam z diskuze, kterou vedla Kristýna Hrubanová. Zpracoval Lukáš Pokorný.

Cílem diskuze bylo zformulovat překážky a výzvy při komunikaci kontroverzních témat – konkrétně klimatické krize a závažnosti jejích dopadů na lidskou společnost. Důležitým podtématem byl konflikt mezi potřebou řešit taková témata a snahou o udržení zdravých a přátelských vztahů. Často totiž lidé na otevírání kontroverzních problémů (klimatická změna, migrace, politika) rezignují ve snaze zachovat si dobré vztahy.

Proč složité debaty otevírat? V zásadě proto, že je pro nás dané téma důležité, vnímáme jeho společenskou relevantnost a chceme, aby druhý člověk chápal, co pro nás téma znamená a jaké v nás vzbuzuje emoce.

KOMUNIKACE KONTROVERZNÍCH TÉMAT JAKO ZDROJ KONFLIKTU

Při komunikaci kontroverzních témat vidíme dvě zájmové úrovně. **Vztahová úroveň** znamená, že si vážíme našeho vztahu a chceme, abychom vzájemně chápali svoje názory, postoje a emoce. Otevírání kontroverzních témat může naše vztahy ohrozit, a to z důvodu silných emocí, nepochopení se či vzbuzování pocitů viny a poučování. **Druhá úroveň spočívá ve snaze o pozitivní změnu.** Nemusí jít v prvé řadě o přesvědčení o správnosti nějakého postoje, ale o ukázání důležitosti a relevantnosti tématu – že je pro nás téma hodnotné. V zásadě jde tedy o to, jestli se chceme primárně přiblížit druhému člověku, nebo jej o něčem přesvědčovat a mít na něj vliv. Tyto dva zájmy mohou být totiž často v konfliktu.

Spouštěčem k potřebě téma řešit je často **silná emoce – „teď přece nemůžu mlčet“**. Nejedná se výhradně o prohlubování vztahu, ale o potřebu vyjádřit se k nějaké věci. Když nám někdo řekne něco kontroverzního, vnímáme jako důležité komunikovat, co to s námi dělá. Je důležité sdílet své emoce a vědět navzájem, co s námi vyřčené informace dělají, jaký na nás mají vliv a dále je společně zpracovávat.

S KÝM O KONTROVERZNÍCH TÉMATECH MLUVIT?

Cílovou skupinu, se kterou chceme komunikovat kontroverzní témata, můžeme rozdělit na dva tábory (vyjma již přesvědčených). Jednak je to **skupina se společenským a kulturním kapitálem** (často i velkým vlivem na své okolí), u níž nám vadí, že se před tématem zavírá, schovává. Takoví lidé mnohdy dosyta využívají výhod a svobod, které přináší moderní společnost. K negativním dopadům svého jednání (a zároveň ke strukturálním příčinám problémů) se však stavějí zády. Často problémy zlehčují, popírají, případně odmítají svůj díl odpovědnosti (kdo jsem já, co zmůžu, argumenty Čínou apod.).

Na druhé straně je pak **skupina lidí s nižším kulturním kapitálem, často i s nižším vzděláním a nižšími finančními prostředky**. U nich mohou připomínky k jejich životnímu stylu vyvolávat například pocity útoku na jejich svobody, kterých si oni, na rozdíl od nás (jakožto určité liberální elity), ještě dostatečně neužili. Může tak dojít k sebezapření a ohrožení další komunikace.

CO VZTAHŮM A KOMUNIKACI KONTROVERZNÍCH TÉMAT NEPROSPÍVÁ?

Vztahům neprospívá **vzájemné hodnocení a poučování**. Informace o chování druhých jde často proti našim normám a to vzbuzuje hodnocení. Místo hodnocení reflektujme, co s námi jaké chování dělá, jaké v nás vzbuzuje pocity. Nicméně je tu tenká hranice mezi reflexí našich emocí a hodnocením.

Velmi nepřispívá a často se stává komunikačním blokátorem **vyvolávání pocitu viny a strašení**. Takové metody spouštějí obranné mechanismy. Přistupujme k lidem otevřeně bez předsudků a negeneralizujme. Generalizace nám sice může pomoci ve výběru přístupu k danému člověku, nicméně nám zakrývá podstatné informace o něm a omezuje naše myšlení a poznání.

CO V KOMUNIKACI KONTROVERZNÍCH TÉMAT POMÁHÁ?

Důležité je **hledání styčných bodů a budování důvěry**. Při otevírání kontroverzních témat vystupujeme z komfortní zóny a leckdy to může být nepříjemné a náročné. Hledejme takové komunikační strategie, v rámci kterých si můžeme získat náklonnost a důvěru lidí třeba i z úplně opačného politického spektra.

Při komunikaci dosti pomáhá **empatie a vzájemný respekt** – naladit se na kulturní pozadí jedince, se kterým komunikujeme. Důležité je pozorně naslouchat a hledat v komunikaci styčné body a témata, na nichž se shodneme, a na těch pak dále budovat oboustranné porozumění a další argumentaci. Je to metoda náročná na čas, ale nese své ovoce.

V komunikaci si pomáhejme tématy, která mohou lidé dobře vnímat a jsou již hmatatelná. **Lokální problémy** dokážou lidé lépe vnímat a navázat na klimatickou změnu. V našem případě je to především sucho, změna krajiny, kvalita ovzduší. Dobré je propojovat zdánlivě nesouvisející témata a ukazovat na **sociální a ekonomické příčiny a důsledky klimatické změny**. Poukazovat na problémy prostupujícího individualismu, odpojení od komunity a od půdy/přírody. Na to se dá dobře navázat odosobněním zodpovědnosti od ekonomických svobod. Nebojme se zmiňovat migraci jako přirozený proces a spojovat ji s klimatickou změnou. Otevírejme otázku o povaze bohatství – je tu úzká skupina nejbohatších lidí, která profituje na našich nízkých mzdách, neplacení daní a ničení planety.

Nabízejme společné kroky vpřed a jděme příkladem. Říkejme, že existuje řešení a zmiňujme jednotlivé kroky a alternativy, které se nabízejí. Nebojme se zhmotňovat v komunikaci svoje vize lepšího světa a vytvářejme prostředí, které usnadní pozitivní chování ostatních. Na druhou stranu nebuďme příliš abstraktní, zkoušejme být realističtí.

KLIMA A KŘESŤANSTVÍ

Záznam z diskuze, kterou vedl Marek Drápal. Zpracoval Dan Vykoukal.

„Můžeme zavřít dveře. Když je ta klimatická změna, tak ať netopíme pánubohu do oken."

JAK KLIMATICKÁ ZMĚNA A ODPOVĚDNOST ZA SVĚT SOUVISEJÍ S KŘESŤANSTVÍM?

Marek: Hned v knize *Genesis* je napsáno, že **Bůh dal člověku tuto planetu, aby ji střežil** (*Genesis 2,15*). Hovoří se tak o správcovství člověka na Zemi. Věnuje se tomu kniha Jana Hellera *Člověk, pastýř stvoření*. Člověk velmi silně interaguje s veškerým stvořením, a tím pádem ho proměňuje. Potom je třeba přijmout zodpovědnost. V Novém zákoně je definován pojem „bližní", který řada teologů rozšiřuje z člověka i na rostliny a zvířata atd. V některých kruzích, například některých letničních církvích, je ale v centru dění pouze člověk a tam pak dochází ke střetu představ o odpovědnosti za svět. Tento střet může vycházet z dikce, která je ve Starém zákoně. Když se předávala víra z generace na generaci, byla potřeba vymezit se vůči tomu, jaká náboženství a systémy existovaly okolo. Někteří se vymezovali vůči těmto cestám tak, že do centra vložili jen člověka a vše ostatní dali bokem. V Bibli je ale spousta odkazů na vztah člověka a přírody. Pro všechny církve může být zajímavé přemýšlet nad tím, koho budou moci evangelizovat, pokud tu za pár let nikdo nebude.

Naďa: **Církev a samotná povaha křesťanství je obviňována z účasti na ekologické krizi.** Křesťanský pohled představuje lineární pohled, který vkládá naději mimo tuto zemi a směřuje k vykoupení mimo tento svět. To dělá tento svět do určité míry vedlejším. V tradicích křesťansko-židovských jsou přitom svátky, které upozorňují na pokoru ke světu, například sedmý den v týdnu, v němž je zakázáno rozdělávat oheň a pracovat, nebo tradice nechat zemi jednou za sedm let odpočinout. V jiném kontextu křesťanství vytváří protiváhu ekologické krizi skrze vymezení se vůči konzumu – dává za příklad Ježíše jako velkou pokoru a skromnost. Františkova encyklika mluví o tom, že nejenže ničíme planetu, ale že tím trpí i lidé – v mnoha ohledech tak vychází z teologie osvobození.

Marek: Lineární čas je možné vnímat i jinak než negativně. Křesťané mající vyšší cíl nemusejí lpět na pozemských věcech, což je právě osvobozuje od materiálních statků. Významný vliv na klima měl způsob **přemýšlení kalvinismu**, který vnímal zahálku jako hřích. Práce a zisk byly prioritami, což potom mělo negativní důsledky.

(Skupina): Ve středověku bylo období, v němž ještě **byla přírodní místa posvátná**. Ty křesťané buď přímo rušili a nahrazovali kostely a kapličkami, nebo je proměňovali na místa svatých, kteří nahrazovali původní přírodní symboly, jako například studánkové víly. U studánek byla mnohdy znázorněna panna Maria jako symbol čistoty, jako ženský element spojený se zemí. Tento obraz ale proměnilo evropské křesťanské osvícenství, které úctu k přírodě změnilo v instrumentální vztah. Příroda se pro člověka stala pouhým zdrojem. Došlo k oddělení živého a neživého, člověka a přírody.

Marek: Je třeba rozlišovat dva druhy svatosti. Svatost ve smyslu uctívání se křesťanství snažilo přeznačit. Ovšem svatost jako úctu k daru, to není nic nekřesťanského. V průběhu osvícenství nenastal žádný velký teologický zlom. **Země byla už ve starozákonní době vnímána jako nevyčerpatelná**, v Bibli proto moc témat věnovaných ochraně životního prostředí nenajdeme.

Martin: **V osvícenství došlo ke kulturní změně**, ke změně společenství – místo šlechty nastupuje buržoazie a dochází k proměně myšlení v osvícenskou materialistickou ideologii. V téhle době také Jan Amos Komenský vede konflikt

se společností a upozorňuje, že pokud budeme uchopovat svět materiálně a přijmeme osvícenskou perspektivu, zničíme ho.

(Skupina): **Jan Amos Komenský** se také potkává s Descartem, se kterým si i dopisuje, a značně nesouhlasí s jeho pohledem na oddělení člověka a přírody. Komenský se přímo věnuje tématům ekologie, používá pojem „dependance" – vzájemnost a závislost jednoho na druhém. Byl to zároveň poslední biskup jednoty bratrské. To ukazuje, že křesťanství už v té době s těmito tématy pracovalo.

Martin: V protestantské tradici je možné vidět hned od začátku principy solidarity a vzájemnosti, například u Petra Chelčického. **Princip solidarity a vnímání křesťanství jako součásti většího celku je v protestantské tradici už od počátku.** Nyní je zde ale i jiný typ protestantismu (na západě), například v Brazílii, kde protestanti podporují Bolsonara ke kácení pralesů. Činí tak na základě přístupu tzv. teologie prosperity či kalvinistické filozofie práce. V tomto pojetí je Ježíš Kristus velkopodnikatel. Pokud je někdo chudák, je to jeho hřích. Avšak prvotní myšlenka kalvinismu ve vztahu k práci byla: „Dejme chudému práci, aby se mu dařilo dobře, aby se vymanil z chudoby." V základu dobrá myšlenka se změnila na krystalizační jádro ekologické krize.

CO CÍRKVE MOHOU DĚLAT S KLIMATEM? JAK NALOŽIT S MAJETKY?

Naďa: Papežové už ve 20. století vyzývali ke křesťanské solidaritě, aby kněží zakládali podniky družstevního typu, vytvářeli solidární sdružení. Tam je sice environmentální aspekt více skryt, ale v orientaci na podporu a vzájemnou pomoc není primárním apelem zisk a růst. Například fairtradové hnutí založili křesťané. **Po současných restitucích je veliká výzva bojovat proti klimatické krizi i jinak**, nemusí se soustředit jenom na zisk, ale třeba i na starost o půdu, aby lidé neinvestovali v problematických projektech.

Tomáš: **Vlastníci kláštera se zde dívají na půdu jinak**, chtějí se o ni starat. To podporuje kontinuita jejich řádu, tvoří se tak stabilní celek. Pole, lesy a sady se jim vrátily v restituci. Snaží se vytvořit hospodářský celek, který bude nějak fungovat, ale ne za primárním účelem zisku.

Marek: Podívejme se na **vztah křesťanů k pomoci**. Už v Novém zákoně Ježíš říká: „Byl jsem nahý a oblékli jste mě, byl jsem hladový a dali jste mi jíst. Cokoli jste učinili jakémukoli nejmenšímu, mně jste učinili." (*Matouš 25,34–40*) Je to ukotvené jako jeden ze základních principů křesťanství – pomáhat těm, kteří jsou v nouzi. To je zde už od počátku.

Martin: Je třeba vnímat rozdílnost církví. Českobratrská evangelická církev je demokratičtější než katolická církev.

Marek: Novináři na položenou otázku „proč se Česká biskupská konference nevyjádřila k encyklice Laudato si'" dostali odpověď: „Česká biskupská konference se nevyjadřuje i k mnohem významnějším tématům." Když je snaha dělat věci ekumenicky, je náročné pracovat s rozštěpeností jednotlivých diecézí katolické církve. To neumožňuje jednoduchý průběh.

V Českobratrské církvi evangelické přijali kodex, který jasně definuje, do čeho se mohou investovat peníze (např. zákaz investic do fosilních paliv, dětské práce atp.). Poslední synod vydal klimatické prohlášení, které nastavuje jasně, kam by měla církev směřovat. Nastavuje systém vnitřních grantů, které jsou mířené na ekologické projekty (zateplení, dešťová voda a další). Na teologické úrovni se snaží sbory zásobovat podněty týkajícími se environmentálních témat (liturgická období, akce, půst atd.). Vydali příručky k ochraně životního prostředí pro farnosti či katechetickou příručku pro práci s dětmi *Příroda je Boží dar*.

ZDROJE

- *Laudato si'*, druhá encyklika papeže Františka
- Jan Heller: *Člověk pastýř stvoření* (kapitola z knihy *Hlubinné vrty*)
- Erich Fromm: *Budete jako bohové*
- Pavel Floss: *Příroda, člověk a společnost v díle Jana Amose Komenského*
- *pozp.evangnet.cz*
- *autopust.cz*
- *dokostelanakole.cz*
- *nepalmeodpad.cz*

KOMUNIKAČNÍ TAKTIKY A ARGUMENTAČNÍ LINIE V DISKUZI

Záznam z diskuze, kterou vedl Ondráš Přibyla. Zpracovala Eva Malířová.

Musíme si položit otázku, jakou konverzaci chceme vést s člověkem, který se tématem změn klimatu nezabývá. Chceme ho přesvědčit a změnit? To je nerealistické očekávání. Druhý člověk má své sítě a kontakty a změnou názoru by ztratil tvář (na Facebooku i v reálu), což většinou nechce. Druhou možností je soustředit se na malé krůčky, kterými můžeme diskuzi v daném kontextu posunout dál, aby mohla být produktivní. Že malé posuny v diskuzi mají smysl, ukazuje i vývoj ve veřejné diskuzi za poslední dva až tři roky. Už neřešíme otázku, zda klimatická změna vůbec probíhá, ale zda je, či není způsobena člověkem.

VYJEDNATELNÁ AKCE

Nejde o to, **získat souhlas s nějakou pozicí – do diskuzí jdeme s myšlenkou vyjednatelné změny**. Je třeba vědět, jaké akce druhého chceme dosáhnout a jaká je možná. Musíme dávat pozor, abychom v daném kontextu nechtěli příliš mnoho.

Podívejme se na příklady čtyř různých kontextů konverzací. Diskuzi v každém z nich můžeme chápat jako malé vyjednávání o realizovatelné akci. Ptáme se, co je ta akce (posun), kterou chceme vyjednat v daném kontextu.

1. Mediální diskuze – diskutující mluví k publiku, ne k sobě navzájem

2. Přednáška – publikum přijímá, že něco sděluji

3. Vyjednává se s politikem tváří v tvář, bez publika

4. Náhodná diskuze s jednotlivcem

AD 1 A 2. CO JE VYJEDNATELNÉ S PUBLIKEM

V případě publika se můžeme zaměřit na to, aby se lidé zamysleli a aby si o tématu zjistili více informací. Jestliže už je nám publikum nakloněné, je vyjednatelným cílem, aby lidé zapracovali na své argumentaci, tzn. naší snahou bude posílit je v preciznější argumentaci. Pokud jde o skeptické publikum, které reaguje ve smyslu „chcete, abychom se vrátili k opicím“, můžeme s ním vyjednat, aby v průběhu přednášky posluchači a posluchačky pochopili, co doopravdy chceme, co je naše reálná pozice.

AD 3. VYJEDNÁVÁNÍ S POLITIKEM TVÁŘÍ V TVÁŘ

Jestliže chceme s politikem něco vyjednat, musíme zjistit, kam může zajít – jaké jsou jeho možnosti v rámci pole, ve kterém působí. Důležitá je naše moc vyjednavače (Umíme udělat stávku? Umíme udělat lepší rohlíky?) – i člověk na druhé straně může sledovat, co tím získá. Vyjednatelnost lze zkoumat otázkami: kdo je skupina člověka, s kterým jednám? Jaké v ní má vztahy, jakou pozici? Na co má vliv? Jakou roli a moc máme my / mám já?

Například vyjednatelná změna s jedním kandidátem za ODS do Evropského parlamentu se odrazila od konverzace o tom, z jakých zdrojů čerpá. Vyjednatelnou akcí bylo, že je ochoten se sejít a bavit se o jiných zdrojích. Jiný příklad: Náměstek primátorky nemůže zastavit žádnou elektrárnu, může ale přinést na zastupitelstvo podnět k vyhlášení klimatické nouze.

Jako vyjednavač bych měl být schopen odpovědět na otázku protistrany: „A jak to mám, prosím vás, udělat?" Pokud nejste schopni odpovědět, je docela pravděpodobné, že si přejete něco hodně nerealistického. Můžete však říct, že nevíte, ale chcete nalézt cestu. V té chvíli už začínáme politikovi pomáhat a začínáme být partnery: „Například by pomohlo, kdyby se nám podařilo zapojit vědce z Czechglobu nebo fotbalisty do požadavku vyhlášení klimatické nouze, protože aby mohl návrh vyhlášení klimatické nouze projít zastupitelstvem Brna, je nutné ukázat, že o něj stojí nejen herci a pár studentů, kteří návrh podávali, ale že se za něj staví i širší společnost."

AD 4. CO JE VYJEDNATELNÉ S JEDNOTLIVCEM (NAPŘ. NEFORMÁLNÍ VYJEDNÁVÁNÍ S TÁTOU U STOLU)

Soustředím-li se na vyjednatelnost akce, budu hovořit o kroku, který jednotlivec může udělat. „Kolik najezdíš autem ročně?" – „Zhruba 20 tisíc kilometrů ročně." – „Byl bys to ochoten během pěti let stáhnout na polovinu?" Nebo se zaměřím na alternativy, nikoli na to, v čem se má omezit: „Byl bys ochoten jet do Německa vlakem?" Bavíme se o kontextu, kdy tázaný souhlasí s tím, že emise jsou problém. Někdy se druhý začne bránit: „Potkali jsme se u oběda a ty začínáš přednášet." V tom případě je první vyjednatelnou akcí domluva, že se o klimatické změně budeme chvíli bavit.

KOTVENÍ TÉMATU

U neformálních rodinných diskuzí hrozí, že když se k něčemu začneme blížit, změní se téma. Výzvou je tedy dokázat udržet rozhovor u tématu. Lidé mají tendenci diskutovat to, co je snadno diskutovatelné. Proto se diskutuje Gréta Thunbergová (každý si na ni snadno udělá názor), nikoli třeba otázka, co může Česká republika udělat pro snižování emisí. Tomuto jevu se říká *bikeshed colour principle* (barva přístřešku na kola). V jednom akademickém senátu totiž diskutovali 4 hodiny barvu přístřešku na kola, který se má postavit, zatímco rozpočet fakulty schválili za 5 minut. Člověk, který u toho byl, o tom pak napsal akademický článek.

Je potřeba neustále držet konverzaci, odrážet se od toho, co druhý říká, a vztahovat to zpět. Posílit relevantnost zaměření tématu můžeme vizuální kotvou, k níž se dá vracet. Na přednášce je to snadné – promítneme graf. U stolu může být graf na papíře A4 a pak se z toho může rozpoutat konverzace. Za tímto účelem vznikla Fakta o klimatu (*www.faktaoklimatu.cz*) nabízející infografiky s odkazy na data pro novináře. Když totiž novináři tématu nerozumějí, napíšou příběh třeba o Gretě, ke které se mohou vztáhnout bez znalosti tématu. Následující rozhovor ukazuje, jak se lze stále vracet k tématu i bez vizuální kotvy.

PŘÍKLAD ROZHOVORU, JAK SE VRACET K TÉMATU BEZ VIZUÁLNÍ KOTVY

A: *Jsi ochoten za pět let stáhnout na polovinu těch 20 tisíc kilometrů, co najezdíš autem?* Na to už nejde argumentovat, protože tázaný není v obranné pozici (*Vy po mně chcete, abych prodal auto a nemohl vozit svoji babičku?*).

B: *Víš, to stejně nemá smysl, protože Čína... Takže co já zmůžu s tím autem.*

A: *Jestli to chápu dobře, myslíš si, že nějaké konání tady nemůže vyřešit situaci, protože jsou tu větší hráči.*

B: *To přesně si myslím.*

A: *A vidíš v tom asi nějakou beznaději.*

B: *Ty jsi psycholog, nebo co? Jdeme na pivo jednou za půl roku a ty...*

A: *Já se jenom snažím porozumět, co mi vlastně říkáš. Asi to chápu. Mám to podobně, taky si říkám, ale co ti ostatní. Na druhou stranu, my můžeme ovlivnit jenom to, co děláme my. Já se chystám dělat nějaké věci, a tak mě zajímá, jestli by pro tebe bylo přijatelné jezdit míň autem, jestli bys byl ochoten o tom uvažovat.*

B: *Co se staráš o mě. Politiky měň, svět měň. Jsi jak ta Greta, nějaké aktivismy. Chápej – děti, hypotéka, ještě autem nejezdit...*

A: *Slyším, že řešíš hodně věcí.*

B: *Jak to říkal Klaus – až na to budou prachy, můžeme řešit ty vaše ekosračky, ale teď na to není prostor.*

A: *Takže ta varianta, že bys jezdil míň autem, je pro tebe naprosto nepřijatelná?*

B: *To mi přijde úplně zbytečný.*

A: *Rád slyším tohle vymezení a chápu, že je to pro tebe zbytečné a že máš nulovou ochotu udělat jakýkoli ústupek.*

Odnést si z toho můžeme mimo jiné to, že na konkrétní výzvu se těžko argumentuje. Principem je, že místo toho, abychom člověka nechali utíkat z tématu, nutíme ho zaujmout pozici a zároveň průběžně dáváme najevo pochopení pro to, co říká, čímž udržujeme spojení.

RELEVANTNÍ ARGUMENTAČNÍ LINIE

V diskuzích o klimatu je rovněž užitečné mít jasno, v kterých tématech má smysl diskuzně se angažovat z hlediska jejich relevance nebo potenciálu pro vyjednatelnou změnu. Například nemá smysl angažovat se v diskuzi o tom, zda je IPCC podplacený. Taková diskuze nás vyčerpá, ale neposune. V případě debaty o tom, že nemá smysl něco podnikat, dokud něco neudělá Indie a Čína, lze snadno argumentovat daty: Česká republika totiž vyprodukuje ročně 12,3 tuny CO_2 ekvivalentu na obyvatele, zatímco Čína 9 tun a Indie 2,9 tuny. Téma je ovšem relativně neužitečné z hlediska vyjednatelné akce. Naopak **velkou relevanci má téma „bude nutná uhlíková neutralita“**.

Jak postupovat při argumentaci o nutnosti uhlíkové neutrality?

- Nejdříve si vyjednáme souhlas, že se můžeme bavit o grafu koncentrace CO_2 v atmosféře v historii.
- Je pastí bavit se na téma „klima se měnilo vždy“, protože argumentovat nárůstem teplot vyžaduje složitou práci s modely. Argumentem není sledování výkyvů teplot v historii, ale změny **koncentrace CO_2 v atmosféře** (graf viz https://faktaoklimatu.cz/infografiky/koncentrace-co2), kterou máme výrazně vyšší než za posledních 800 000 let. Do této doby se při střídání dob ledových a meziledových koncentrace pohybovaly okolo 170–280 ppm, dnes máme 410 ppm (parts per milion, tj. 410 molekul v 1 milionu molekul O_2).
- Nárůst koncentrace je způsoben spalováním fosilních paliv. Dokazuje to hledání uhlíkové izotopové stopy – každý zdroj CO_2 má jiný mix izotopů. Při sledování uhlíkové izotopové stopy srovnáváme, kolik uhlíků v atmosféře je jiného izotopu než ^{12}C, který je ze všech nejčastější. Na orientaci v tématu postačí půlhodinové studium (https://www.esrl.noaa.gov/gmd/outreach/isotopes/mixing.html). Nárůst CO_2 koreluje s nárůstem populace a se začátkem spalování (průmyslová revoluce).
- A teď můžeme položit otázku: „Když se tedy shodneme, že stále narůstá koncentrace emisí, **kde si myslíš, že by se měla koncentrace CO_2 v atmosféře zastavit?**“ (Není ani zásadní řešit souvislost s teplotou – mnoho lidí reaguje i na to, že měníme složení atmosféry. Pro kontext můžeme doplnit: Důsledky zvyšování koncentrace CO_2 jsou okyselování oceánů a zvyšování teplot. První výpočty zvyšování teplot máme z roku 1898 – Svante Arhenius došel k výsledku, že zdvojnásobení koncentrace CO_2 zvýší teplotu asi o 3 °C, a současné klimatické modely tento odhad potvrzují. Více např. viz https://faktaoklimatu.cz/studie/1979_charneyho-zprava.)
- **Aby bylo možné nárůst koncentrace CO_2 zastavit, je potřeba dosáhnout uhlíkové neutrality.** Musíme zdůraznit, že klimatické hnutí chce rovnováhu, nikoli zbavit se všech továren. Prosazuje jen uhlíkovou neutralitu, což je rovnováha mezi emisemi vyprodukovanými a absorbovanými. Celková světová produkce je 40 gigatun a uhlíková neutralita je 5 gigatun, tedy 1/8 celkové produkce.
- V momentě, kdy se shodneme, že by se nárůst koncentrace CO_2 v atmosféře měl zastavit, můžeme se bavit o následujících otázkách: dokdy? A co se pro to může udělat? Co jsi ochoten udělat ty osobně? Jak by vypadaly různé scénáře pro různé roky? (Doporučujeme podívat se na graf produkce emisí, viz https://faktaoklimatu.cz/infografiky/emise-cr-detail.)

ZDROJE

- www.faktaoklimatu.cz
- www.skepticalscience.com

JAK DISKUTOVAT A KOMUNIKOVAT PŘÍČINY KLIMATICKÉ KRIZE (A REFLEKTOVAT VLASTNÍ ONTOLOGII V TOMTO SMĚRU)

Záznam z diskuze, kterou vedla Naďa Johanisová. Zpracoval Jaroslav Biolek.

Pro pochopení textu, jeho formy i směřování celého debatního bloku bych si na začátku dovolil odbočku k poststrukturalistickému opusu *Tisíc plošin*. Tak jako Gilles Deleuze a Félix Guattari člení tento „tlustopis" na plošiny, tak i v této debatě se nedá hovořit o jednotlivých tématech či sekcích, ale spíše o jakýchsi tematických vrstvách, které vystupují na povrch při projevech účastníků a účastnic debaty, zatímco jsou tyto myšlenky provázány jako podhoubí a kořeny v lese. Těžiště tohoto záznamu, zejména v jeho první části, je ve výkladu Nadi Johanisové, i když debata byla obsáhlá a text je místy souzněním více navzájem propojených hlasů.

KAŽDÝ MÁME V HLAVĚ SKRYTÉ PŘEDPOKLADY

Za příčinami současné klimatické krize lze vidět kapitalismus, respektive ještě obecněji hospodářsko-industriální systém, který se vyvíjel na základě objevu a spalování nejprve uhlí a později i ropy. S tímto pohledem – že nejhlubší příčinou klimatické krize je ekonomický systém, a proto je třeba jej změnit – ale ne všichni souhlasí.

Každý totiž máme v hlavě určité nevyřčené předpoklady, kterých si někdy ani nejsme vědomi a považujeme je za samozřejmé. Odhalit, reflektovat a komunikovat je – to je dost obtížné. Když debatujeme třeba o klíčové otázce příčin klimatické změny, jsme jako ledovce – i z nich lze vidět jen špičku. Pod hladinou naší diskuze (a někdy i pod hladinou našeho vlastního vědomí) jsou tyto nevyřčené předpoklady. Můžeme tomu říkat třeba hodnotový systém, ontologie… zkrátka něco, z čeho každý z nás vychází, co považuje za jasné, dané. A často se domníváme, že ostatní to mají stejně.

Někdo kupříkladu cítí, že bychom neměli omezovat korporace, poněvadž to vnímá jako omezení svobody. Řešení pak hledá v ekologicky a sociálně etické individuální spotřebě. Jiný je zase bytostný technooptimista – věří, že řešením je přejít na obnovitelné zdroje energie, že technologie vše vyřeší. Soustředí se proto výlučně na tuto sféru. Třetí typ člověka může vycházet z přesvědčení, že nejhlubší příčinou klimatické a ekologické krize je právě ekonomický systém, který tlačí na stálou expanzi produkce a spotřeby. Proto – vedle etické spotřeby či zelených technologií – kriticky přemýšlí o ekonomickém systému a hledá cesty k jeho překonání v myšlenkové i institucionální rovině.

SYSTÉMOVÉ TLAKY NA EKONOMICKÝ RŮST

Proč nestačí změna myšlení a je třeba měnit i instituce? Protože tlak na ekonomický růst je zabudovaný do jejich fungování. Hlavní příčiny systémového tlaku na ekonomický růst jsou tři:

1) Peníze vznikají jako dluh – činností obchodních bank, když poskytují úvěry. Firmy pak musejí rozšiřovat výrobu a směřovat k růstu produkce i příjmů, aby mohly úvěry i s úroky splatit. Rodiny rovněž musejí hodně pracovat, aby dokázaly splácet například hypotéku. To roztáčí kola ekonomiky, ale ta kola se točí stále rychleji, likvidují přírodní zdroje a stupňují klimatickou krizi.

2) Firmy, pokud jsou orientované na globální trhy a pokud jsou to konvenční (např. akciové) společnosti, jsou součástí tzv. závodu ke dnu: aby obstály v konkurenci, aby je jiná firma nepřeválcovala nebo nepohltila, musejí stále snižovat náklady, zvyšovat produkci a maximalizovat zisk. Nejjednodušším způsobem, jak snížit náklady, je nahradit živé pracovníky stroji. To ale snižuje zaměstnanost a růst je považován za nutný proces, který zase – tím, že firmy budou expandovat a nabírat nové zaměstnance – zaměstnanost zvyšuje. Je to ale začarovaný kruh neboli posilující zpětná vazba.

3) Pro akcionáře, kteří jsou vlastníky akciových společností, je výhodné, když jsou tyto společnosti co největší, protože s nárůstem jejich produkce a majetku stoupá i hodnota jejich akcií.

KAPITALISMUS A VOLNÝ TRH

Kapitalismus je tedy ekonomický systém využívající finanční kapitál, aby se produkovaly statky, jimiž se vytváří zisk, který je dále využit k růstu. Jinými slovy, systém, jenž „dokáže nejlépe privatizovat zisky a socializovat náklady".

Kapitalismus tlačí na volný trh tím, jak stále produkuje více statků, které je třeba udat. Jak se rozvíjel kapitalismus v 18. století v Británii, prosazovala se specializace, zároveň s rozvojem využití fosilních paliv. Specializace vede k maximalizaci výroby, vyšší efektivitě a maximálnímu využití fosilních zdrojů. Kapitalismus a volný trh jsou tedy dva odlišné koncepty, ale kapitalismus dokáže volný trh velice efektivně využívat – hledá co nejsnadnější extrakci zdrojů, a proto je globální rozsah kapitalismu nevyhnutelný.

A JAK JE KAPITALISMUS SPOJEN S RŮSTEM?

Kapitalismus může dočasně fungovat, i když neroste, ale stává se společensky nestabilní. Tlak kapitalistů na zisk, který se projevuje spíše celkovou nerovnou redistribucí, je totiž obrovský. Jsou i jiné ekonomiky, jež byly založeny na růstu, například socialistické ekonomiky, nicméně růstový imperativ je v kapitalismu silně obsažen v tom, jak firma musí růst, aby přežila.

S růstem je vždy spojen tlak na přírodní zdroje. Historicky se kapitalismus začíná více rozvíjet v 19. století, ale tehdy růst a vykořisťování nezačaly. Již pro kolonialismus byl charakteristický růst a hledání nových prostorů vykořisťování, čímž se zakládaly globální nerovnosti.

RŮST A BLAHOBYT

Idea růstu je pro lidi v naší kultuře fascinující. Často se na obranu ideje ekonomického růstu používá metafora s živými bytostmi. Vidíme to přece – říkají zastánci růstu – všude okolo sebe: rostliny, stromy, děti – vše roste! To je sice pravda, ale vše také zaniká. Navíc stromy či děti nerostou exponenciálně, což je případ současného ekonomického růstu, co se týče objemu produkce (i když to maskuje zvolená jednotka – procenta). A co roste, to také umírá. Dnes jsme dosáhli limitů planety, neadaptovali jsme se na to, že v přírodě funguje koloběh vzniku a zániku. Nás fascinuje jen ten růst.

S tím je spojena obecná a rozšířená představa, že ekonomický růst znamená mít se dobře, žít v blahobytu. Ale tím, že se produkuje stále více, nevzniká nutně blahobyt. Záleží na tom, jak se příjmy z této produkce distribuují – jak se koláč rozdělí. V USA třeba po mnoho let navzdory ekonomickému růstu nevzrostly mzdy z hlediska reálné kupní síly. Ekonomický růst navíc způsobuje likvidaci přírodních zdrojů. A jak se lidé angažují více v peněžní ekonomice než v té nepeněžní (vzájemná péče, sousedské vztahy), tak s ekonomickým růstem často v širším smyslu spíše chudneme, než abychom bohatli.

ZRUŠIT KAPITALISMUS?

Se starší generací lze mluvit o kritice kapitalismu jen těžko, protože zažili komunismus. Pro mladou generaci je spojení klimatické krize a kapitalismu najednou „wooow" zjištění. Ale to nestačí. S kritikou kapitalismu, pokusy o jeho zrušení či reformu si vylámala zuby spousta hnutí za posledních sto let. Zrušit kapitalismus nejde ze dne na den. Ale lze diskutovat o tom, jak tento problém postupně řešit. Spíše než říct, že hned zrušíme kapitalismus, je třeba hledat systémy, které fungují zdola, a mechanismy, jež podporují nerůst. Tedy měnit ho postupně a jít k jádru problému.

KONCENTRACE MOCI FOSILNÍHO KAPITALISMU

Během 19. století se začala využívat ve velkém fosilní paliva. Mají nesmírnou schopnost produkovat práci – obrovský energetický potenciál, který znevýhodnil obyčejnou lidskou práci, řemesla. Moc se koncentrovala u toho, kdo ovládal fosilní zdroje. Ještě ve větším měřítku se situace opakovala ve 20. století spolu s ropou, která se pojí i s koncentrací ideologické a mediální moci euroamerické civilizace, s šířením kapitalismu jako mocenského systému, politického i ekonomického. Ovšem pro jiné kultury to neplatí, například hnutí jihoamerických indiánů mají filozofickou tradici „buen vivir" neboli být v rovnováze s tím, co máme – růst v balanci se zánikem.

ODCIZENÍ OD KOŘENŮ

V určitém okamžiku jsme se odcizili od svých kořenů, od svého pravého já. Už se asi nelze vrátit úplně zpět. Jde o to, jak systémově umožnit harmonizaci růstu a zániku, „cestu ke kořenům". Souvisí to s otázkou, co to znamená „mít se dobře". Každá společnost totiž vnímá jinak, co znamená „mít se dobře", prostřednictvím generačního posunu se to proměňuje či vytrácí. Východiskem pro návrat ke kořenům je kritická debata s lidmi o této otázce.

RACIONALITA A HOMO OECONOMICUS

Systém kapitalismu je založen na racionalitě, která je podle mnoha filozofů pyšná a zhoubná. Nicméně racionalita je to pouze falešná, protože je založena na skrytých předpokladech, na falešné víře v „něco". Vhodnějším slovem by byl spíše utilitarismus.

V rámci debaty o racionalitě je také vhodné přemýšlet o zjednodušujícím modelu člověka *Homo oeconomicus*, s nímž se pracuje v ekonomii středního proudu. *Homo oeconomicus* se chová tzv. racionálně: své „zdroje" (např. peníze) využívá k tomu, aby si opatřil „jiné zdroje" (zboží či služby, jež maximalizují jeho užitek). Je to ale úzce omezená, silně individualistická racionalita, která povyšuje na normu krátkodobý zájem jednotlivce a zanedbává dlouhodobé hledisko a zájem komunity a přírodního prostředí, jehož je daný člověk součástí. Lidé jsou totiž komplikovaní a jsou schopni i takových rozhodnutí, která nemaximalizují jejich užitek na úkor ostatních lidí či přírody.

ROZUM, EMOCE A INTUICE

Také behaviorální ekonomové tvrdí, že se lidé nerozhodují racionálně, ani v tom úzkém smyslu – významně totiž naše rozhodování ovlivňují emoce. Řídit se emocemi není špatné, ale je důležité si je uvědomovat. Je tedy třeba umět pracovat s emocemi – rehabilitovat rozum jako nástroj poznání světa, ale naslouchat i svým hlubším pocitům a intuici, neboť intuice je mnohdy moudřejší než rozum. Dost často se mohou rozum, emoce a intuice zaměňovat. Problém je v oddělení jednotlivých stránek v rámci diskuze, vše se přitom děje dohromady a člověk to nedokáže reflektovat. Východiskem je diskutovat tyhle stránky na individuální rovině. Co to znamená mít se dobře? Pro co by se člověk intuitivně rozhodl, kdyby nemusel řešit imperativ zisku? Kam ho táhne srdce?

PODPORA EKONOMICKÉ DEMOKRACIE

Jak řešit politicko-ekonomickou koncentraci moci? Je třeba využít nástroje veřejných politik, regulace, konkrétně například zastropování zemědělských dotací EU či zrušení EET pro malé podniky. Na úrovni obcí je změna jednodušší než na úrovni státu, často třeba lépe fungují městské lesy oproti státním (příkladem jsou Lesy města Brna).

Důležitým řešením problému koncentrace ekonomické moci je podpora ekonomické demokracie vedoucí k omezení velikosti korporací a k podpoře malých firem. Veřejné politiky by měly aktivně podporovat menší hráče na trhu, protože poskytují relativně více pracovních míst a brání koncentraci moci. Co je menší, to udělá méně škody a víc lidí pak má možnost autonomně tvořit a vyrábět. Je důležité přemýšlet o měřítku. Velké firmy mají automatické výhody plynoucí z jejich velikosti – jsou schopny více využívat výnosy z rozsahu, externalizovat své náklady na slabší hráče (včetně přírody) nebo likvidovat pracovní místa prostřednictvím automatizace. Proto by měly být veřejné politiky cíleny na menší hráče na trhu. I u nás existují alternativní podniky, družstva a ekonomické projekty, které neodpovídají omezené vizi standardní ekonomické učebnice. Je třeba legitimizovat diskuzi o nerůstu a alternativách. Komunitou podporované zemědělství nebo družstevnictví a podobné iniciativy ukazují, že na to nejsme sami, že se věci dají měnit. A budoucnost stojí na komunitních ekonomikách.

ZDROJE

- Deleuze, G., Guattari, F. *Tisíc plošin*. Praha: Herrmann a synové, 2010.
- alternativniekonomiky.fss.muni.cz
- www.kulturni-noviny.cz/permalink/19467
- nerust.wordpress.com/co-to-je-nerust
- www.ripess.eu

JAK SE ETICKY UŽIVIT V DOBĚ KLIMATICKÉ KRIZE

Záznam z diskuze, kterou vedl Martin Nawrath. Zpracovala Tereza Volmutová.

PŘÍBĚH PRVNÍ: ŽENA V DOMÁCNOSTI

Diskuze začala povídáním o tom, jak může být práce rozdělena mezi partnery, když muž chodí do práce a žena zůstává v domácnosti. Mirka položila otázku, jestli je potřeba, aby žena šla do práce, pokud její manžel vydělává dost peněz. Práce ho totiž může bavit a může ji dělat rád, zatímco žena se může realizovat a dělat takové činnosti, které jí připadají smysluplné, a nemusí se stresovat tím, jestli za to dostane zaplaceno. Může se navíc soustředit na takovou práci, která pomáhá ostatním. Tématu jsme se dotkli i později a narazili jsme na některé překážky – na to, že muž i žena mohou mít při takovém nastavení potíže s tím, jak práce muže dopadá na rodinu, pokud pracuje i doma, v čase, který by měl být vymezený pro rodinu. Zejména IT specialisté bývají nezřídka na telefonu takřka 24 hodin denně. Vydělané peníze si potom rodina ani nestíhá užít a stres z práce může mít negativní vliv na pohodu v rodině.

PŘÍBĚH DRUHÝ: VYDĚLÁVÁNÍ NA KRIZI

Martin otevřel další téma, a sice etiku práce. Ve své práci se věnuje facilitování a terapiím a obě činnosti pomáhají lidem v době nejistoty a klimatické krize. Jak si má brát za takovou práci peníze a nepřipadat si, že vydělává na krizi, na cizím neštěstí? Otázku jsme rozšířili na téma etiky jakékoli práce. Anička popsala vlastní situaci: zabývá se komunikací a marketingem a při výběru zaměstnání jsou pro ni důležitá hodnotová kritéria – považuje za důležité, aby se její zaměstnavatel choval eticky, a to jak na úrovni celé instituce, tak konkrétních nadřízených.

Petra se svěřila s tím, že vnímá samu sebe v tomto ohledu v privilegovaném postavení. Nemá děti, dluhy ani hypotéku, a nemusí tedy tolik řešit finanční zajištění a může si vybírat takovou práci, která je smysluplná a vyhovuje jejímu hodnotovému nastavení. Práce v době klimatické krize je pro ni o znovuobnovování vazeb mezi lidmi. Kapitalismus vede ke krizi nejen v podobě klimatické krize, ale i z hlediska uspořádání společnosti – významnou měrou přispívá k narušování vazeb a ničení komunit. Svou činností se chce zasazovat o to, aby se vazby obnovily. Je to cesta, jak se vypořádat s transformací ekonomiky a společnosti a přinést lidem jistotu. Když tedy přemýšlíme nad prací v době krize, máme hledat takové způsoby živobytí, které nejsou na úkor jiných lidí ani planety a které znovu vytvářejí vazby mezi lidmi.

PŘÍBĚH TŘETÍ: NEPOSTRADATELNOST A PRÁCE DO ÚMORU

Dostali jsme se k otázce, jak svůj čas rozložit mezi práci a osobní život. Martin podotkl, že klimatická krize nám dává možnost lépe reflektovat, kolik máme času a jak ho využíváme. Anička připojila, že musela projít mentální změnou, než si uvědomila, že její vlastní štěstí je součástí boje, který vede za řešení klimatické krize. To, že tráví každý víkend na chalupě, v přírodě a klidu, je forma přímé akce – žít ideály, které máme, i v praxi. Vzpomínala na minulost, kdy pracovala do úmoru. V rámci klimatického hnutí nyní vnímá, že spousta lidí to tak má pořád – přijdou domů z práce a znovu si sedají k počítači a pracují.

Mirka popsala, že v přepracovanosti její tělo už přestává fungovat a stagnuje. Na druhou stranu, ve chvíli, kdy nepracuje a zažívá pocity štěstí, přicházejí výčitky, že by místo toho pracovat měla. Anička upozornila, že podobné je to s pocitem nepostradatelnosti, kterého je klimatické hnutí plné – lidé některé věci ani nechtějí dělat, ale dělají je, protože mají pocit, že nikdo jiný je za ně neudělá. Terka doplnila, že to není jenom příklad neziskového, ale i soukromého sektoru, obzvlášť potom ve velkých firmách, kde je dokonce označení za nepostradatelného vnímáno jako ocenění, které nutí člověka pracovat ještě víc. Dorian namítl, že někteří lidé ale opravdu nepostradatelní jsou, a pokud by nebylo Václava Havla, celé tehdejší hnutí by ničeho nedosáhlo. Petra k tomu dodala, že je v pořádku, že hnutí mají své lídry, protože jsou potřeba. Neznamená to ale, že jsou to oni, kdo musí udělat všechnu práci. Tyto pracovní návyky a vzorce vedoucí k přepracovanosti, jako je právě nepostradatelnost, přebíráme napříč všemi typy práce a všemi sektory.

PŘÍBĚH ČTVRTÝ: HODNOTA ČLOVĚKA ZÁVISLÁ NA PENĚZÍCH

Jak tedy dělat to, co chceme, aby nás to zároveň uživilo? Dostáváme se k otázce peněz a ocenění za práci. K tomu, abychom si mohli dovolit zabývat se etikou, potřebujeme být finančně zajištění. Peněžní odměna je kritérium výběru práce – musí být, protože v současném systému nejsme schopni fungovat bez peněz. Diskutovali jsme, zda by bylo řešením zbavit se peněz. Zkoušet zajišťovat si věci nepeněžní směnou by mohlo být řešení. Dorian sdílel myšlenku, že by si rád otevřel kavárnu, ve které by byla možnost nepeněžní směny. Terka podotkla, že problémem nejsou peníze, ale principy, na kterých stojí jejich používání.

Petra poznamenala, že peníze se dají použít jako prostředek, skrze který jde přemýšlení převrátit („nahackovat systém“). Popsala zkušenost z lektorské skupiny, ve které působí. Je zčásti dobrovolnická a zčásti nakládá s penězi. Hlavní myšlenkou je, že skupina dělá věci, které lidé v ní dělat chtějí, protože jim připadají smysluplné. Zároveň občas seženou na některé činnosti financování, a přišli tak s několika různými způsoby, jak peníze mezi sebou rozdělovat, a tyto způsoby navzájem kombinují. Jeden z nich je například rozdělování na základě potřeb místo na základě zásluh. Další možností je paušál – nepodmíněný příjem pro ty, kterým poskytne alespoň nějaké jistoty, nemají-li je zajištěny jinak. Anička přidala svoji zkušenost z Bike Kitchen Brno, kde využívají toho, že platí velmi nízký nájem, pro něco dobrého – mohou si dovolit neprodávat vlastní práci, ale spíše předávat zkušenosti. V hnutí „Limity jsme my“ zase byli lidé placeni za to, že se činnosti mohli věnovat naplno a nepracovali jinde. Zároveň zde funguje solidární fond, který se používá na zaplacení pokut vzešlých z přímých akcí.

Diskuzi jsme uzavřeli tím, že tohle je možné jenom díky pevným vazbám. Je potřeba věnovat energii tomu, aby lidé měli mezi sebou vztahy založené na důvěře a bezprostřednosti.

Hodnota člověka se v dnešní společnosti odvíjí od placené práce. Co kdyby se odvíjela od jakékoli činnosti? A neměl by mít hodnotu i člověk, který prostě jenom je? Stejně jako příroda? Bez toho, že bychom museli složitě dokazovat a počítat, jakou má ten který člověk či ekosystém finanční hodnotu?

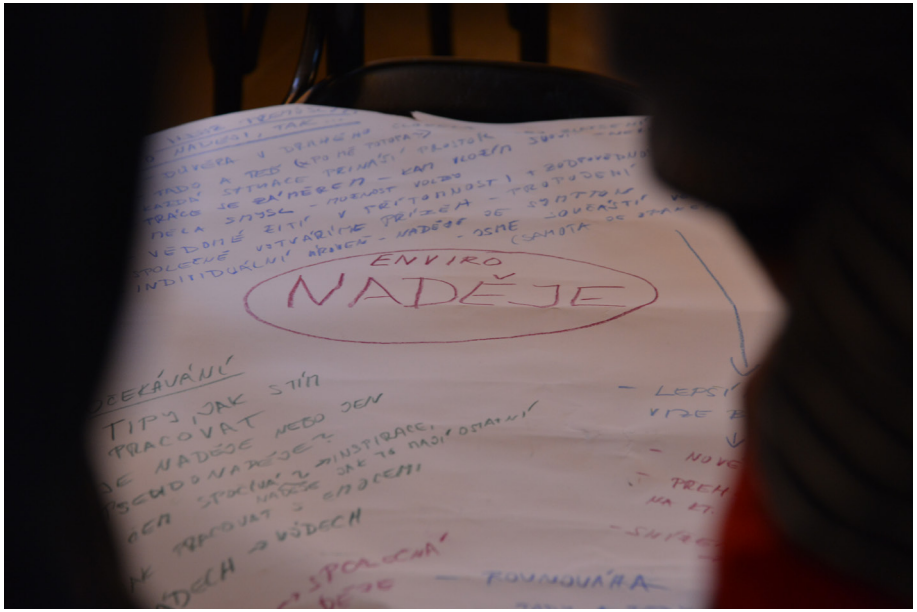

ENVIRONMENTÁLNÍ A OSOBNÍ NADĚJE

Záznam z diskuze, kterou vedli Zdeňka Voštová a Dan Vykoukal.
Zpracoval Dan Vykoukal.

Záznam z diskuze o zdrojích osobní naděje i o možné naději ve změnách klimatu. Výstupy jsou shrnuty do tematických celků a snaží se reflektovat střet názorů, který diskuzi provázel.

NADĚJE V BYTÍ TADY A TEĎ VS. NADĚJE JAKO KLAPKY NA OČI

Nezávisle na konečném výsledku máme možnost volby, jak se k problému postavit a jak na něj reagovat. Samotná možnost volby a potenciálu změny vyjadřuje naději. Máme potenciál směřovat osobní energii určitým směrem, který si sami zvolíme. Naděje je tedy ukryta ve svobodné volbě. Dokud něco děláme, je tu vždycky naděje na možnou změnu a zlepšení. S tímto zdrojem

pracují mnohá učení (např. buddhismus) a přístupy (např. pragmatismus), vztahuje se k tomu i kvantová fyzika (podle záměru se mění povaha energie z vlnění na materii).

Naděje se tak nemusí spojovat s optimismem, ale spíše s potenciálem dobrého konce navzdory náročnosti a možnosti neúspěchu. Nevíme, jak situace se změnou klimatu dopadne, a nevíme, jak se vyvine budoucnost. Zároveň máme ale možnost něco změnit v současné situaci či k situaci přistupovat jinak. Viktor Emil Frankl viděl jakoukoli situaci v životě člověka jako prostor pro tvorbu smyslu. Smysluplnost v situaci nacházíme a zároveň ji i tvoříme. Oproti *smyslu vlastního života*, jemuž můžeme porozumět až na konci života, a *smyslu bytí*, který je mimo naši schopnost jej pojmout, je *smysl v konkrétní situaci* vždy otevřenou možností k poznání i tvorbě, v níž jsme my sami aktéři.

Naději posilujeme vděčností za chvíle, které prožíváme. Obratem do přítomného okamžiku a jeho prožíváním jistým způsobem odpovídáme na obavy z možné náročné budoucnosti (strach o své děti, ze světového hladomoru, válek aj.). Jistým způsobem je tato osobní naděje o směrování pozornosti z budoucnosti, o níž toho moc nevíme, do přítomnosti, kterou můžeme vždy změnit k lepšímu a ve které si můžeme uvědomit vděčnost za to, co je. Přináší to s sebou i riziko. **Tím, že se přestaneme dívat do budoucnosti a budeme směrovat pozornost k přítomnému okamžiku, dáváme si klapky na oči.** Pokud chceme řešit klimatickou krizi, může být obrat do přítomnosti přístupem, který je krátkozraký a nepraktický ve vztahu k řešení. Jestli je naděje jenom vztažená k jedinci, k jeho prožitku a k jeho pohodlí, tak to nikdy nevyřeší krizi. Takový přístup je možné vidět v současném nastavení, kdy se zaměřujeme na to, jak se máme teď a tady, zda jsme spokojení a jestli věříme, že jednoduše bude lépe. Často se také díváme do minulosti s melancholií a steskem po „starých dobrých časech". To ale k řešení krize klimatu nepomáhá.

Pokud si naději spojujeme s optimismem, bezstarostností či obrácením pouze do přítomnosti, díváme se na naději podobně jako řečtí filozofové (Platon, Seneca), pro které byla naděje negativním fenoménem. V jejich pojetí naděje znemožňuje reagovat na skutečné problémy. **Pokud opravdu čelíme hrozbě, je třeba dívat se naopak co nejdál a přijmout odpovědnost za stav světa. Je nezbytné vlastní optimismus konfrontovat s reálnou hrozbou, kterou klimatická změna představuje**, a podstupovat reálné politické kroky k řešení. V této chvíli zde má své místo racionalita a plánování.

Abychom ale mohli plně žít, je třeba hledat rovnováhu. Je nutné rozlišovat mezi zdroji vlastní naděje a racionálními politickými kroky. Tyto zdroje pak musíme vyvažovat – naplňovat osobní zodpovědnost, ale spolu s tím si uvědomovat realitu vlastních limitů. Upřímně se snažit o změnu v budoucnosti, ale zároveň se umět zastavit a hledat naději i v přítomnosti.

NADĚJE V KOMUNITĚ VS. NADĚJE POUZE V JEDINCI

Naděje je součástí společenství. Doufáme v druhé, kvůli nám samotným. Vkládáme do druhých naději a k druhým se obracíme. Důležitá je společná tvorba skrze komunitu a společenství (samotné vědomí toho, že se scházíme na semináři, mnohé z nás naplňuje nadějí). Nemůžeme si být jisti, zdali změníme systém, ale můžeme to alespoň zkusit. Tvoříme společně příběh, který se může stát silnějším a může být jiným příběhem, stojícím na jiných hodnotách než současná společnost. Naděje se nachází v komunikaci s druhými a v povaze vzájemného spojení. Dokud dialog a interakce trvá, je tam vždy prostor pro možnou shodu, pro zlepšení stavu věcí, pro to, že dialog může skončit lépe, než začal (inspirováno Richardem Rortym). A pokud spolu tvoříme příběhy, je naděje vždy součástí příběhu. Zároveň jsme vždy propojeni s celkem, v širším systému.

Tento přístup se silně odráží v práci hlubinné ekopsycholožky Joanny Macy, která se věnuje systémové vědě. Její pojetí nám ukazuje, že jsme součástí většího celku, v němž je všechno provázané a nikdo není bezvýznamný. Na základě porozumění tomu, jak funguje ekosystém a co víme z neurobiologie, můžeme říci, že jsme přímou součástí celého světa. Jsme součástí přírody, nejsme od ní odloučení. Největší zbraní proti kapitalismu jako příčině krize je potom vděčnost a uvědomění vlastní síly (která vychází z vědomí propojení). Pro společenský systém a udržování moci je výhodné vytvářet přesvědčení, že lidé jsou od sebe navzájem a od světa odděleni. Takové přesvědčení tříští celkovou sílu a znemožňuje společenskou změnu.

Oproti tomu je možné vnímat naději jako něco odpojujícího. Jsme vychováni v přesvědčení, že jsme samostatní jedinci. Že máme něco, co je nám vlastní a co způsobuje, že máme každý představu naděje velmi odlišnou. Pokud do společného snažení jdeme s osobní nadějí v tomto smyslu (naděje je vždy jen v jednotlivci), brání pak naděje společnému dialogu, protože každý se snaží takzvaně o to své. Individuální naděje nás paradoxně oddělují jednoho od druhého a zabrání nám dojít ke společné shodě a práci. S tímto uvědoměním se ztrácí víra jak v dosažení individuální naděje, tak i jakákoli naděje ve společnou změnu. Jistou míru odpovědnosti na tom nese obrat v době osvícenství, kdy došlo k oddělení člověka od přírody, racionálního uvažování od zbytku těla, jednoho

člověka od druhého. Samotné nastavení přemýšlení o tom, kým jsme, nám znemožňuje dojít ke společné shodě.

ENVIRONMENTÁLNÍ NADĚJE VS. ENVIRONMENTÁLNÍ BEZNADĚJ

Čelíme výzvě hrozící environmentální krize, jež ovlivní život, který žijeme. Tato krize v sobě nese změnu – věci se budou zhoršovat (na úrovni socioekonomické, environmentální, z hlediska kvality života atd.). Kde v tom tedy existuje naděje?

Jedna z účastnic hovoří o své zkušenosti: se skupinou environmentálních aktivistů společně sdíleli, **jaké pozitivní změny již klimatická krize přinesla do jejich životů**. U mnoha lidí vedla k prohloubení vztahů a přehodnocení priorit. Krize jim přinesla i vědomí času. Je tedy možné vnímat klimatickou krizi i pozitivně. Tím, že s námi krize otřese, může způsobit přehodnocení přístupů, východisek, přesvědčení o nás i o životě, může znamenat osobní obrat k důležitým věcem a k vědomému a plnějšímu životu (to dosvědčuje teorie i praxe psychologie posttraumatického růstu).

Toto uvědomění nás může obrátit k jinému typu práce, zemědělství, vzdělávání, k jinému typu společného organizování, které překonává hodnoty a východiska současného nastavení (individualismus, snaha jedince, kapitalismus). Klimatická krize je příležitostí naučit se ze vzniku i vývoje změn klimatu něco o nás samotných a o tom, jak fungujeme, jak se organizujeme. Tématem není záchrana planety, ale vnímání příležitosti pro nás lidi, kteří na planetě žijeme, něco se naučit. Planeta a život na ní stále budou.

Je ale možné takové změny dosáhnout ještě předtím, než nás klimatická krize „smete, sežehne“? Opravdu potřebujeme čekat na dno, na žeh a skrze to objevit, co je shnilé?

NÁSTIN METOD A PŘÍSTUPŮ K DISKUZI O NADĚJI VE SKUPINĚ

V první fázi je třeba, aby se členové a členky skupiny dostali do kontaktu s emocemi, které jsou těžké. Zásadní je před nimi neutíkat. Po jejich zpracování a přijetí se otevírá cesta pohledu za horizont a prozkoumávání pohledů, jež nesou naději nebo obsahují její prvky.

Vyzvěte skupinu ke sdílení zkušeností s klimatem: *Jaké pozitivní změny již klimatická krize přinesla do vašich životů?* Pro diskuzi o osobních zdrojích naděje položte otázku: *Kdy naposledy jste cítili silný pocit naděje? U čeho to bylo? Jak se to projevovalo?*

ZDROJE

- Viktor Emil Frankl: *Člověk hledá smysl: úvod do logoterapie*
- Gabriel Marcel: *K filozofii naděje*
- Leslie Davenport: *Emotional Resiliency in the Era of Climate Change: A Clinician's Guide*
- Richard Rorty: *Philosophy and Social Hope*
- Lesley Head: *Hope and Grief in the Anthropocene*
- Sally Weintrobe: *Engaging with Climate Change*
- Inka Weissbecker: *Climate Change and Human Well-Being*
- Joanna Macy: *Práce, která napojuje (Work That Recconects)*
- Jem Bendell: *Deep Adaptation, cesta skrze klimatickou krizi*, akademický článek
- Chad Frischmann: *100 řešení, která mohou zvrátit změny klimatu*, video
- Martina Krošová: *Syndrom vyhoření a environmentální angažovanost*, diplomová práce

JAK MŮŽE BÝT KOMUNIKACE ZMĚN KLIMATU ZALOŽENÁ NA NADĚJI?

Východiska k diskuzi představila a příspěvek zpracovala Anna Bromová.

V tématech spojených se změnami klimatu lze na první pohled těžko najít něco, co může lidem dávat naději. Přestože situace vypadá bezvýchodně, existuje mnoho důvodů, proč při komunikaci s veřejností pracovat s konceptem naděje. Anna v první polovině diskuze seznámila účastníky a účastnice s několika metodami a principy, které jim mohou pomoci vytvářet úspěšné komunikační kampaně.

Na začátku je třeba zmínit, že nejde o metody, jak vzbudit v době změn klimatu naději v sobě nebo ve svých nejbližších. Takové cíle si může klást psychoterapie. Následující řádky patří komunikaci s veřejností a budou pro vás užitečné, pokud se snažíte v rámci organizace nebo hnutí zaujmout určité cílové skupiny a dosáhnout nějakého řešení.

PSYCHOLOGICKÉ PRINCIPY KOMUNIKACE ZMĚN KLIMATU

Tomu, jak témata spojená se změnami klimatu působí na lidskou psychiku, se dlouhodobě věnuje Renata Svobodová z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Z jejích rešerší vyplývá několik poznatků o tom, jak je třeba sdělení formulovat, pokud má být cílem komunikace aktivní zapojení člověka v boji proti změnám klimatu a podpora konkrétních opatření. Uvedené poznatky z psychologických a komunikačních výzkumů se v principu shodují s mnoha dalšími dostupnými metodami komunikace témat, jako jsou lidská práva apod. Vycházejí z různých psychologických principů, lidských reakcí a obranných mechanismů mysli.

1. **Zvolte si cílovou skupinu a cíl komunikace.** Vždy musíte dobře vědět, ke komu mluvíte a čeho chcete dosáhnout.

2. Dejte lidem najevo, že změny klimatu jsou **opravdový a vážný problém**.

3. Ukažte lidem, že se jich změny klimatu týkají, že **mají nebo budou mít dopad i na ně samotné a jejich okolí**. Konkrétního člověka se příliš netýká abstraktní oznámení faktu, že se planeta oteplí o 1,5 °C, ale zasáhne ho skutečnost, že se mu ztrácí voda ze studny, že zmizel les za jeho domem nebo že se v letních vedrech zhoršuje zdravotní stav jeho prarodičů. Vyprávějte příběhy.

4. Změny klimatu jsou těžko uchopitelný a fatální problém. Proto je potřeba v něm příjemce sdělení nenechat a jasně ukázat, že **tato situace má nějaká řešení**, která mohou výhled do budoucnosti zlepšit. Jednoduše nesmíte lidem sebrat naději.

5. Navrhovaná **řešení situace musejí působit realizovatelně**. Klíčovou roli zde hraje imaginace – lidé si potřebují umět představit, že je reálné navrhovaná opatření zavést. Okamžité zavření uhelných elektráren není pro většinu lidí představitelné řešení situace. Naopak uvedení konkrétních příkladů, jak s uhlím končí v jiných zemích, ukazuje možnost realizace takového opatření.

6. Nabídněte lidem **konkrétní aktivitu, do které se mohou zapojit**, aby byli součástí řešení. Tato aktivita **musí být adekvátní a musí mít efekt** – je jasné, že když se jedná o tak vážný problém, nebude stačit vyměnit jednu obyčejnou zářivku za úspornou. Je potřeba vybrat vhodný call-to-action pro vhodnou cílovou skupinu. Pro někoho může být vhodné zapojení, že půjde volit, pro jiného to může být financování nějaké organizace a pro dalšího zase to, že zablokuje uhelný důl. Pro inspiraci: můžete vybídnout třeba k nakupování

elektřiny z obnovitelných zdrojů, k omezení létání a spotřeby masa a k podpoře klimatického hnutí.

HOPE-BASED COMMUNICATION

Konceptem hope-based communication (HBC), tedy komunikací založenou na naději, se zabývá Thomas Coombes, brand manager Amnesty International. V rámci této metody se snaží ukázat, proč je důležité v tématech, jako jsou změny klimatu, vytvářet pozitivní komunikační sdělení. Pozitivní zde neznamená říkat „všechno je v pohodě" nebo „všechno se to vyřeší", ale spíše ukazovat pozitivní příklady, jak se určitá opatření již daří zavádět, a motivovat lidi k tomu, aby se zaváděla i u nás.

Základem HBC je nevyvolávat v lidech strach a nabízet řešení. Tento přístup ladí s výše uvedenými principy nebo například se zásadami žurnalistického směru Solution Journalism. Coombes zde vychází z neuropsychologie, a to konkrétně z faktu, že v mozku existuje několik částí, které se liší svým stářím, funkcemi i způsobem zpracovávání informací.

Mozkový kmen, tzv. plazí mozek, je nejstarší částí a zpracovává základní reakce, jako je útěk nebo boj. Tato část mozku začne zpracovávat informace nejrychleji. Proto funguje, když jsme vystaveni nějakému nebezpečí nebo když máme strach. Smyslem mozkového kmenu je zareagovat tak, aby se nám osobně nic nestalo – svým způsobem jde tedy o reakci velmi sobeckou.

Naopak mozková kůra, tzv. lidský mozek, je nejmladší částí mozku a odehrávají se v ní pochody, jako je abstraktní myšlení, schopnost přemýšlet do budoucna, rozlišování dobra a zla nebo empatie. Mozková kůra zpracovává vjemy až později po mozkovém kmeni, ve chvíli, kdy máme dostatek času a pocit bezpečí.

Proto je zásadní nezůstat při komunikaci změn klimatu u toho, že v lidech vyvoláme strach. Řešení změny klimatu vyžadují empatická opatření a vysokou míru představivosti. Aby lidé byli schopni k takovým řešením přistoupit, musejí podávané informace zpracovávat mozkovou kůrou, nikoli mozkovým kmenem. Lidé potřebují mít naději, že nejsou v pasti a že nějaké řešení existuje.

Ve chvíli, kdy v komunikaci převažuje pouze téma existence a dopadů klimatické krize a strachu, nastane u lidí reakce čistě sobecká – budou se snažit zachránit hlavně sebe a své blízké, budou hledat individuální řešení. Výsledkem takové komunikace pak nemůže být komplexní pochopení příčin a dopadů změn klimatu či sociálně spravedlivé a systémové řešení klimatické krize.

Jestliže chceme motivovat lidi k akci a prosadit konkrétní spravedlivá řešení změn klimatu, pak je potřeba založit svou komunikaci na vizi lepšího světa a vytvářet svůj vlastní obsah, nevymezovat se neustále jen vůči okolním vlivům, problémům a protivníkům. Díky tomu dokážeme do veřejné debaty dostávat svá vlastní témata a začneme reálně prosazovat své zájmy v politické agendě.

ZDROJE

- *Přednáška Renaty Svobodové* o komunikaci změn klimatu a psychologii člověka
- *The Inconvenient Mind* – stručný výtah ze studií o fungování mysli a psychologických obranných mechanismech v souvislosti s komunikací změn klimatu; druhá část se věnuje konkrétním doporučením organizaci Greenpeace, jak by měla upravit svou komunikační strategii
- *A Guide to Hope-based Communications* – zásady komunikace založené na naději, praktický návod a konkrétní příklady
- *Be the narrative* – průvodce tvorbou narativů v kontextu hope-based communication
- *10 keys to effectively communicating human rights* – stručný a praktický návod pro tvorbu komunikačních kampaní
- *A practical guide for communicating global justice and solidarity* – stručný a praktický návod pro tvrobu komunikačních kampaní
- *Solution Journalism* – žurnalistická metoda, v rámci které novináři a novinářky při popisování problémů ukazují také způsoby jejich řešení

LEADERSHIP – JE MOŽNÉ DOSÁHNOUT ZMĚNY?

Záznam z diskuze, kterou vedl Ondráš Přibyla. Zpracoval Dan Vykoukal.

Během bloku byla představena metoda systemického mapování aplikovaného na situaci a cíle klimatických hnutí. Tento zápis přibližuje proces tvorby takové mapy.

ONDRÁŠOVO ÚVODNÍ SLOVO

V kontextu změn klimatu vyvstávají témata leadershipu a kolektivní bezmoci. Paradigma uhlíkové stopy dělí společnost na jednotlivce, což vzbuzuje pocit, že změny by měl zvládnout jednotlivec. To ale nestačí. Naopak to vede k bezmoci a ta potom k naštvání a rezignaci. Současnou výzvou je tedy naučit se pracovat s energií, kterou s sebou změna klimatu nese. Zároveň chybí orientace v prostoru možné změny. Některá klimatická hnutí si kladou spíše nereálné cíle (např. vypnout uhelné elektrárny, uhlíková neutralita do roku 2025), a vedou tak k absurdním strategiím. Pokud chceme s tématem klimatu pracovat, je třeba chopit se leadershipu, který je schopen přetvořit energii emocí v něco produktivního a pomoci porozumět tomu, v jakém prostoru (situace, kontext) navigujeme. Právě k orientaci poslouží mapy jako zásadní nástroj plánování.

Dokud neuvidíme mapu, nemůžeme mít efektivní strategii, která by byla tak podrobná, aby z ní bylo možné udělat akční plán. Použijeme-li přirovnání, je to jako kdybyste plánovali vylodění v Normandii, ale neměli byste mapu pláže. Nebo jako kdybychom hráli šachy a říkali, že je naším jediným cílem dát mat, ale nestarali bychom se o rozložení jednotlivých figurek.

METODIKA MAPOVÁNÍ PODLE WARDLEYOVÝCH MAP

V mapě se můžeme orientovat po vertikální ose, která znázorňuje míru obecnosti/konkrétnosti požadované změny a detailnost jednotlivé akce či činnosti. U tohoto mapování je třeba postupovat hierarchicky – abychom mohli dostát vyšším cílům a dimenzím mapy, je třeba propracovávat se těmi nižšími. Tehdy se ptám, co mohu ovlivnit a jak. Horizontální osa znázorňuje stav přijetí/nepřijetí jednotlivých prvků na vertikální ose. Postupně se ptám, jak je třeba jednotlivý prvek (myšlenku, technologii, akci) mapy posunout blíže k přijetí.

V diskuzi byl nabídnut obecný cíl: **zajistit budoucnost pro další generace**. Skupina přemýšlela nad možnostmi, jak se mu přiblížit v kontextu klimatických hnutí a současné situace. Následuje procesní zápis diskuze.

Na vertikální škále přemýšlíme nad obecností/konkrétností jednotlivých akcí.

Zajistit budoucnost pro další generace – jaké pro tento cíl potřebujeme komponenty? Potřebujeme funkční půdu, vodu, klima a ekosystémy jako základní pilíře, na nichž je možné zajistit budoucnost pro další generace.

Z těchto pilířů vybíráme jeden, kterým je **klima**. Co se musí stát, aby se klima více stabilizovalo? Je třeba **dosáhnout uhlíkové neutrality** a ekonomického nerůstu. Skupina volila jako cíl dosáhnout uhlíkové neutrality. Co jsou nutné podmínky, které musejí být naplněny, aby se dalo říct, že je možné dosáhnout uhlíkové neutrality? Je třeba **zavřít uhelné elektrárny a odstavit fosilní paliva**. Co by bylo třeba k tomu, aby se odstavila fosilní paliva? Zavést velmi vysoké uhlíkové daně, snížit nároky na energii, nalézt a používat jiné zdroje energií než z fosilních

paliv, podpořit veřejnost v řešení problému a podpořit diskuzi v politice, včetně měst, obcí aj., budovat alternativní infrastruktury, které budou vycházet z nefosilní energie (např. upravit přenosové soustavy, decentralizovat zdroje, zvýšit dostupnost hromadné dopravy), elektrárny vyvlastnit, zavést dostupné technologie a podpořit investiční prostředky na ně.

Dále skupina rozklíčovávala jednotlivé myšlenky a body. Zde je příklad cesty myšlení pro jeden z nich: **podpořit diskuzi v politice a podpořit jednotlivé politiky** ← podpořit klima jako téma voleb ← budovat osobní kontakt s novináři a přinášet témata do společné diskuze ← hledat nositele tématu a influencery, poskytovat jasné informace o změnách klimatu, posílit komunikaci mezi hnutími navzájem i komunikaci mezi hnutími a novináři.

Na horizontální škále přemýšlíme nad přijetím/nepřijetím jednotlivých prvků mapy.

Všechny prvky, které je možné pojmenovat na vertikální ose, existují také na škále přijetí/nepřijetí. Jednotlivý prvek mapy má na jedné straně této škály podobu myšlenky, nápadu či prototypu. Směrem k druhé straně se proměňuje do podoby *custom build* (kdy tento prvek existuje, ale často je jediným). Dále po ose přijetí se prvek stává produktem – obecně přijatým prvkem, jemuž se již věnuje množství lidí, firem aj. Poté se stává komoditou a obecninou, která je standardizovaná, unifikovaná a neodmyslitelná. Za ilustrativní příklad poslouží vynález šroubku. Z původní představy šroubku a prvních dřevěných prototypů, které nebylo možné mezi sebou zaměňovat, se vytvořila obecná, unifikovaná komodita, která se stala normou.

Na příkladu mapy můžeme hovořit o veřejném přijetí/nepřijetí takových myšlenek v kontextu změn klimatu, jakými jsou např. **uhlíkově neutrální obce** (na úrovni ideje). Posun může znamenat i obecná **míra společenského konsenzu o změnách klimatu** – „ke změnám klimatu dochází, (částečnou) příčinou je člověk“ (mizel hlas, který by změny klimatu silně popíral), ale i aplikovatelnost některé technologie, například **power to gas** (technologie umožňující skladovat energii v plynné podobě).

Na této škále se ptáme, jak jednotlivé prvky posunout více k obecnému přijetí. Díky tomu můžeme také lépe porozumět nesouladu v rámci skupiny a přispět k jeho možnému vyjasnění.

ZÁVĚR

Tato mapa pomáhá v orientaci v kontextu klimatických hnutí. Je ale třeba vytvářet i další mapy (např. na úrovni zastavení ekonomického růstu). Máme-li více takových map, můžeme díky jejich překryvu rozlišit pákové body a důležitá místa, na něž působit, aby bylo možné dosáhnout změny na vyšších úrovních obecnosti. Díky těmto mapám můžeme namísto strategie, která je pouze na úrovni obecného cíle, přistoupit k informovanější strategii, která je situačně kontextualizovaná.

ZDROJE

- Simon Wardley: *Wardley Maps: Topographical intelligence in business*

UČITELÉ, STUDENTI A KLIMA

Záznam z diskuze, kterou vedli Tom Blaha, Marek Boček a Dalibor Levíček. Zpracovala Eva Malířová.

Protože bylo spojeno více témat v jeden blok, dotýkali jsme se různých otázek: jaká je role učitele v diskuzi o změně klimatu? Jak využívat Fridays for Future ve výuce? Kdo jsou současní středoškoláci? Jakým obsahům dát přednost ve výuce? Jak druhé pro téma klimatu motivovat? Text je volným záznamem diskuze.

JAK VYUŽÍT FRIDAYS FOR FUTURE VE VÝUCE?

Tom zprostředkoval vlastní zkušenost se středoškolskými studenty a studentkami: Snažím se je namotivovat na něco, co znají, co řeší a s čím mají téma klimatu spojené. Před středoškoláky je zajímavé postavit kontradikci, konflikt, nad kterým musejí přemýšlet. Nepřijímají informace tolik frontálně a mají potřebu vymezit se vůči autoritám. Proto volíme přístup poskytnout jim prostor a provázet je. Klimatická změna už není v České republice sprosté slovo. Všichni, na vesnici i ve městě, vidí v televizi kůrovce, stávky i Gretu Thunbergovou před státníky. Pro studenty je obrovské zmocnění, když vidí šestnáctiletou dívku, jak se dostává k takovým příležitostem. V programu uvádíme TV reportáž o Fridays for Future a účastníci a účastnice mají následně zastat jedno ze stanovisek, která jsou daleko od sebe. Diskutujeme, co si o tom myslí jednotliví aktéři. Zjistíme, kde se lidé ve skupině nacházejí.

JAKÁ JE ROLE UČITELE?

Máme neutrálně předat, co je v tematických plánech? Nebo můžeme do výuky vnášet svoji osobnost a zdůraznit něco na úkor něčeho jiného, přijde-li nám to důležité?

Do výuky člověk vždy promítá svůj hodnotový systém, ať už si to přiznává, či ne. Pokud by šlo jen o fakta, může vyučovat počítač. Souhlasíme s volností učitelů při volbě témat, protože máme děti a mladé lidi připravovat na život a ne na to, s čím by se podle kurikula měli seznámit.

Roli ale hraje filozofie školy i věková skupina, s níž pracujeme. Děti na 1. stupni převezmou, co jim řekneme my či rodiče. Mít kritický postoj se teprve učí. Obecným kritériem pro to, jak výrazně vystupovat se svými názory, může být otázka protiváhy: s jakými dalšími vlivy se studenti a studentky setkávají? Jsou jejich učitelé postojově velmi rozdílní? Intenzitu předkládání svého postoje volíme tak, aby byla funkční jako **protiváha vůči jiným vlivům**.

Na střední škole mají studenti a studentky již kritičtější postoje, sami se v tématu vymezují, a pokud jako učitelé nenabídneme svůj osobní postoj, ztrácíme respekt. Nejdřív tě zkoušejí z toho, jaký jsi člověk, a teprve potom se rozhodnou, zda tě poslouchat.

Ve skupině jsme sdíleli další příklad: „Když učím prváky na vysoké škole, na přímé otázky odpovídám, jak to mám já. Pak je třeba dokázat jim, že zcela akceptuji, jak to mají oni. Dalším záchytným bodem jsou zákony a ústava a Listina lidských práv a svobod, které dávají mantinely. A v neposlední řadě je orientačním bodem v otázce, jak pracovat s vlastním názorem při výuce, **důsledná práce s fakty a zdroji**."

JAKÉ TÉMA VOLÍME?

Co je profesionalita? Profesionalita tkví ve schopnosti rozlišovat, co je můj názor a co jsou fakta a z jakých zdrojů je čerpám. Mohu tedy říci: „Tohle si myslím já, vy můžete nesouhlasit." Ale je třeba, abych to dokázal. Bohužel jsou učitelé, kteří se chápou jako autority pravdy, mísí své názory a interpretace faktů, avšak nemají zdroje a nejsou schopni svá tvrzení podložit: „Je to takto, protože jsem to vystudoval."

Příklad postupu Báry: „Představuji svá východiska studentům a studentkám vychovatelství na VŠ. V tématu nejprve představím fakta – kolik je lesních školek, jak fungují. Shrnuji, jaké jsou potřeby dětí v předškolním věku – pohyb, rozvíjení jemné a hrubé motoriky. Následně se ptám, zda s jednotlivými potřebami souhlasí. Potom jim pustím film z lesních školek, kde je maringotka, děti běhají ve sněhu. Bavíme se, co to bylo za školku a jak naplňovala potřeby předškolních dětí. Na představenou objektivní věc navazuji svými osobními názory. Řeknu ale, že jsem si vědoma toho, že to dělám. Přinesla jsem perspektivu lesních školek a jiné možnosti byly reprezentovány účastníky a účastnicemi diskuze – oponovali a přinášeli další alternativy. Když věří, že se mě mohou ptát, ptají se. Vítám i nepříjemné otázky. Nevím, co bych si počala bez osobního postoje."

MÁME ČÍST VÁCLAVA KLAUSE?

Máme uvádět další zdroje a pohledy, často i protichůdné? Možná stačí zmínit a odkázat na zdroje. Herbert Marcus ve své *Kritice čisté tolerance* (*Critique of pure tolerance*, 1965) upozorňoval na riziko tolerance. Snaha o zajištění rovného prostoru pro všechny hlasy a demokratický předpoklad, že nikdo nemá patent na pravdu, někdy vede k tomu, jako by každý příspěvek a hlas měl stejnou hodnotu. V důsledku toho mohou stereotypy, lži a dezinformace zůstávat netknuté. Pro média i vzdělávání platí, že máš vždy omezený čas a manipuluješ a zjednodušuješ: výběrem témat, materiálů, strukturací aktivit. Je otázka, do jaké míry si to přiznáš a do jaké míry jsi schopen reflektovat svá kritéria pro výběr témat, pohledů. BBC před pár lety došla k závěru: klimatická změna je, a proto nebudeme zvát popírače. Pokud poměr zastánců a popíračů klimatické změny z řad vědců je 95 : 5, má tomu odpovídat i čas jejich zastoupení – řídí se tedy poměrovou vyváženostní. Jak to máme dělat my jako učitelé?

KONCEPCE ŠKOLY A SLADĚNÍ TÝMU

Orientaci v otázce, do jaké míry má učitel mluvit o svých postojích a názorech, může poskytovat sdílená vize a opora týmu školy. Například nově založená škola jedné z účastnic diskuze má koncepci, která vyjadřuje shodu na určitých základních věcech, v rámci nichž se vyučující mohou pohybovat. Rodiče, kteří dítě do školy dávají, vědí, do čeho jdou. Neshodli jsme se například v otázce brexitu, ale ohledně Grety Thunbergové a klimatu se shodneme, protože to máme v hodnotách – respekt k mladému. Asi bychom ani nemohli být v týmu s popírači. Důležitá je koncepce (kdo jsme, jak to děláme), která je sdílená a reálně naplňovaná. Když má vedení jasno a pedagogický tým se shodne se sborem, pak je to o vzájemném vyladění. Když se učiteli přihodí konkrétní událost, může to řešit s ostatními: tohle jsem zažil, co si o tom myslíte? Koncepce a možnost diskutovat situace v týmu nesejmou z člověka odpovědnost, ale pomáhají najít vlastní odpovědi na otázku role učitele či tříbit přístup k názorům a faktům. Problémem tedy není lepší nebo horší koncepce, ale žádná koncepce – v takovém případě je otázka, jak naložit s učitelskou svobodou, naléhavější.

JE V POŘÁDKU VZÍT STUDENTY A STUDENTKY NA STÁVKU?

Dalibor se se svými studenty a studentkami zúčastnil stávky za klima a klade si otázku: „Je to v pořádku? Můžu se studenty vyššího gymnázia na demonstraci? Můžu jim to jenom říct? Není to zneužití mé autority a role učitele? Kdybych je oslovil jen tak na ulici, neposlouchali by mě. Dělám správnou věc, nebo jsem se nechal unést?"

Záleží na tom, kdo a do jaké míry v rozhodnutí zúčastnit se stávky nese iniciativu. Kdyby byl Dalibor organizátorem stávky, už by to pro některé z diskutujících v pořádku nebylo. V Daliborově případě ale přišli studenti a studentky sami s tím, že je stávka, ale že oni tam nepůjdou, protože nesmějí. Dalibor jim vyšel vstříc a měl podporu vedení. Dalším přijatelným způsobem by mohla být otázka: „Děcka, jdu na stávku za klima, s kým z vás se tam potkám?"

Dalibor odpovídá na otázku, jaké má důvody jít se studenty na stávku: „Zapojit se do občanského protestu je důležitou součástí vzdělání. Je zásadní zažít pocit, že i v 16 letech mohou mladí lidé něco ovlivnit. Za to stojí narušit výuku. Důležitou součástí vzdělání je formovat postoje."

V diskuzi jsme sesbírali, co v takovém rozhodnutí hraje roli: zdali děti rozumějí, o čem daná akce je a proč tam jít, či nejít; transparentnost učitele; citlivost práce učitele s iniciativou dětí. Zvažovat můžeme ještě vnější okolnosti, ale ty tolik neovlivňují, zda jsme s vlastním jednáním vnitřně spokojeni: co na to vedení – nejdu proti koncepci školy? Co ostatní pedagogové, kolegové?

UČITEL VŽDY MANIPULUJE

Manipulujeme, kdykoli předkládáme hodnotové soudy – i když říkáme, že všichni lidé jsou si rovni. Nemusíme se bát přiznané a transparentní manipulace, jestliže máme srovnané hodnoty, jsme autentičtí, přímí a říkáme to, v co věříme (a na základě čeho, z jakých faktů a zdrojů vycházíme). Přestože za pár let můžeme přijít na to, že jsme tomu věřili z chybných důvodů, protože jsme dostupná data špatně interpretovali, je to v pořádku. Jako lidstvo chybujeme a učíme se. Zkrátka je třeba být transparentní a vést k tomu, aby nás studenti zpochybňovali. Vést je ke kritickému myšlení. Nemůžeme pro ně být jediným zdrojem: „Nauč je tě sejmout. Pak si můžeš oddychnout: ‚Nezmanipuloval jsem je.‘“

Nemáme jinou možnost než pochybovat o sobě, a mít tak důvod doplnit si mezery, učit lidi kriticky myslet a počítat s variantou, že dělám botu, navzdory svému úsilí.

NÁSTROJE K REFLEXI DISKUTOVANÝCH OTÁZEK

- Žebřík participace (*Jednej lokálně, mysli globálně*, s. 3–7) – představuje několik stupňů různé míry participace a iniciativy mladých lidí
- Role lektora (*Lidé v pohybu*, s. 24–27) – nabízí šest možných rolí lektora a varianty, kdy kterou použít

FRUSTRACE ZE SPOLEČNOSTI

Záznam z tohoto bloku ve sborníku neuvádíme, neboť obsah diskuze nabyl hlubší osobní roviny, a účastníci a účastnice se proto rozhodli jej nesdílet.